

Informační etika

Sylabus k bakalářskému studiu informační etiky

Jan Činčera

1. Úvod

Werner von Braun představoval špičku mezi fyziky vyvíjejícími pro Hitlera za druhé světové války jeho "tajné zbraně". Na základě jeho výzkumu byly mj. zkonstruovány i rakety V2, které v druhé polovině války pustošily londýnské čtvrti. Ve zmatcích na sklonku války byl unesen Američany a o několik let později udivoval americké novináře výsledky své nové práce - střel s nukleárními hlavicemi. "A to by vám, pane von Braun," zeptal se jej jakýsi novinář, "nepřišlo hloupé, že kdyby vás zajali Rusové, navrhoval byste teď rakety, které by byly namířeny proti nám?" "Pane," zpražil jej geniální fyzik, "já jsem tady od toho, aby se ty rakety dostaly do vzduchu. To, kam dopadnou, je záležitost politiků. To není můj obor." [1]

Jedním z nechtěných důsledků oddělení rozumu a víry, ke kterému došlo na sklonku středověku v důsledku Occamova nominalismu [2], bylo oddělení vědy od etiky. Ve středověku byla věda - ať již rozumně či nerozumně - nazírána skrze náboženské prizma, a takto byla také hodnocena. V důsledku nekonzistence s etickými představami té doby bylo zakázáno bádání v celé řadě vědeckých disciplín, porušení zákazu bylo chápáno jako zločin proti víře a podle toho také trestáno. Existovat mohla pouze ta povolání, která byla ve shodě s představou božího světa; povolání společensky nezbytná, ale s touto představou v rozporu (bankéři, popravčí, rasi, atd.) byla trpěna, ale považována za nečistá. Charakteristickým rysem novověku bylo tedy oddělení víry a rozumu, vědy a etiky, zaměstnání a svědomí.

Teorie dvojí pravdy umožnila nebývalý vědecký a následně celospolečenský rozvoj, prudké zvyšování životní úrovně, rozvoj lékařství a lidského vědění vůbec; současně vedla k pocitu latentní schizofrenie mezi praxí a přesvědčením. Ve v moderní éře sklízíme její nečekané plody. Ve své nejkřiklavější podobě vedla k pocitu "kolečka v soustrojí", k roli poslušného úředníka vykonávajícího pokyny vyšší moci, posílajícího zástupy před popravčí četu či do plynu - odvolávajícího se na to, že "jen plnil příkazy". Održení vědy od etiky můžeme ale vidět i v demokratických společnostech. Neexistují zde etické zábrany, které by zakázaly bádání v oblastech pro lidstvo potenciálně smrtelně nebezpečných (vývoj bakteriálních zbraní je nejkřiklavějším případem), jen velice obtížně zastavitelný je vývoj cehokoliv, na čem je možné vydělat. [3] V důsledku oddělení víry od rozumu se stala naše potřeba kontaktu s vyšším, transcendentálním, život posvěcujícím a smysl mu dávajícím bytím abstraktní záležitostí, odtrženou od každodenní reality, formované ekonomickými zájmy. [4]

Informační sektor je dnes snad nejrychleji rostoucí profesní obor. V širokém slova smyslu do něj patří celá oblast informatiky a počítačového průmyslu, dále knihovnictví, archivnictví, žurnalistika, publikační činnost, public relations ... Svým způsobem se v informačním sektoru pohybuje každý z nás: každý se účastníme procesu sběru, správy a přenosu informací. Etické problémy s ním spjaté jsou proto přirozenou součástí dilemat běžného života. Informační praxe je vlastně plná etických dilemat – a právě na ně se v následujícím textu zaměřuji.

Mým cílem bylo zpracovat jej co nejstručněji a nejkonkrétněji. Celá skripta se vlastně dají rozdělit do dvou základních částí: přehled konfliktních situací souvisejících s informační praxí a přehled základních etických východisek, která mohou pomoci při jejich posuzování. V přehledu kauz mi nešlo o to vyjmenovat všechny, na které narazím, ale spíše o pestrost a použitelnost k diskusím. Některé z kauz nekončí jednoznačně formulovanou otázkou, ale u každé je možné pokusit se posoudit správnost či nesprávnost popisovaného jednání.

Text vzniknul jako skripta k bakalářskému programu Vyšší odborné školy informačních služeb v Praze. Jeho prvními čtenáři se stali moji studenti Šárka Honzíková a Jan Emmer, kterým tímto děkuji za cenné připomínky a pomoc se shromažďováním kauz. Je určen zejména pro studenty a učitele, doufám ale, že bude užitečný i všem ostatním zájemcům o problematiku informační etiky, tj. všem, kteří se nějakým způsobem potýkají s informacemi. A protože to jsme vlastně všichni, může být okruh jeho čtenářů v podstatě neomezený.

2. Základy etických teorií

Úvod

Tváří v tvář nepochopitelné realitě, tváří v tvář všemu přesahujícímu, tváří v tvář druhému se lidé vždy zajímali o to, jak žít. Některé druhy jednání posuzovali jako dobré, jiné jako špatné či zlé. Tak se do lidského uvažování dostaly otázky Dobra, Zla a etiky, jako nauky o jejich rozlišování v běžném životě. Z houštin různých etických teorií se jako odpověď na otázku, jaké jednání je dobré a jaké ne, profilují zejména tyto nejdůležitější směry:

- Kodexově orientovaná morálka, podle které znamená dobré jednání dodržování autoritou daných pravidel;
- teorie smlouvy, podle které tato pravidla vytvářejí lidé sami v diskursu;
- deontologické etické systémy, podle kterých je kritériem posuzování správnosti proces, resp. úmysl;
- teleologické etické systémy, podle kterých je nejdůležitější finální výsledek našeho jednání;
- egoistické teorie, které jakoukoli etiku odmítají a prosazují pouze individuální prospěch;
- postmoderní reflexe, které odmítají univerzální závaznost etických pravidel;
- existenciální analýzy, které odmítají etická pravidla a prosazují spontaneitu a autenticitu;
- ekologické analýzy, které rozšiřují etiku do mimolidského světa;
- etické konsekvence vědních oborů, jako je sociologie, psychologie či biologie, které chápou etiku jako pochopení určitých exaktních zákonitostí.

V následujícím textu se pokusím tyto směry stručně charakterizovat a upozornit na jejich silná i slabá místa. [5]

Kodexově orientovaná morálka

Předpokladem individuálního etického rozhodování je lidská svoboda. Člověk je ale vždy součástí určitých společenských celků a musí proto svoje osobní názory do určité míry podřídit skupinovým – přijmout společenský étos či konvence (etiketu). Tento společenský étos nachází své vyjádření ve skupinově sdílených etických kodexech. Étos samotný pak vychází z komplexních názorů dané skupiny na svět, tedy z náboženství či ideologie.

Kodexově orientovaná morálka má některé nesporné výhody:

- Udržuje integritu skupiny a zabraňuje excesům.
- Usnadňuje rozhodování.

Naopak mezi diskutované otázky patří následující:

- Jsou etické zásady zformulované v různých kulturách navzájem slučitelné? Existuje něco jako univerzální etický kodex?
- Jsou tyto zásady použitelné ve všech běžných situacích, nebo vyžadují ještě další rozpracování?

- Není slepé následování kodifikovaných zásad v rozporu s individuální odpovědností za vlastní chování?

Společenský étos bývá konkretizován a začleněn do právního řádu společnosti (názorně to vidíme například na islámské tradici) a do společenských konvencí (etikety). Etická rozhodování by ale neměla být převedena na pouhou poslušnost právnímu řádu. Ve skutečnosti existuje mezi individuálně pocíťovanou etikou a právním řádem stálé napětí, kde na jedné straně právo ovlivňuje a utváří individuální etické soudy, na straně druhé je jimi samo měněno a utvářeno. Totální podřízení se právnímu řádu a zvyklostem by znamenalo strnulost a totalitu. Na počátku všech společensko - etických systémů ostatně stojí jistá forma občanské neposlušnosti, vzpoury vůči stávajícímu étosu a formalizovaným pravidlům – Mojžíš, Ježíš, Mohammed, Buddha byli ve své době nazíráni jako buřiči a rozvratní živlové. Některé společnosti navíc mohou být formovány podle étosu, který je velkou částí jejich obyvatel chápán jako nespravedlivý či v rozporu s jejich vlastním etickým přesvědčením: svůj étos a etická pravidla mělo nacistické Německo, totalitní Československo či rasistická Amerika. V praktickém životě vyjádřili myšlenku mravní autonomie nadřazené společenským zvyklostem i právnímu řádu myslitelé občanské neposlušnosti – Henry David Thoreau, Mahátma Gándhí, Martin Luther King, Jan Hus, Václav Havel a další.

V postmoderní době jsou navíc zpochybňovány aspirace jakéhokoli etického kodexu na univerzální platnost. Mezi etickými kodexy buddhismu, křesťanství, Mayů, Siouxů či jiných kultur můžeme najít shody i rozdíly. Řada konkrétních pravidel, která naší kultuře připadají samozřejmá, nemusí připadat samozřejmá příslušníkům jiných kulturních oblastí – ať již jde například o náš důraz na oceňování duševního a vůbec soukromého vlastnictví či důraz na soukromí nebo osobní svobodu.

Na druhé straně představuje společenský étos vtělený do pravidel, kodexů či právních řádů, určitou generacemi ověřenou kulturní zkušenost. Přestože jeho slepé následování nemusí být ve všech případech na místě, představuje kodifikovaná zkušenost společenského étosu jeden z důležitých pramenů každého etického rozhodování.

Teorie smlouvy (kontraktarianismus) a diskursu

Podle teorií smlouvy (Rousseau, Locke, Hobbes) můžeme k tomu, co je správné, dojít na základě určité společenské dohody. V etice jde podle tohoto pojetí zejména o dodržování dohodnutých lidských práv, jejichž garantem je stát. Taková dohoda je nezbytná, protože předpolitický stav je charakterizován anarchií, válkou a nejistotou. Při rozhodování je třeba klást důraz na slušnost a spravedlnost. Podle Rawlse směřuje správné jednání k vytváření spravedlivé společnosti. Ta se vyznačuje maximální osobní svobodou, rovností příležitostí a minimalizací nerovností – ty mohou být jen takové, aby stávající stav přinášel nejhudším co možná největší výhodu.

Problematiku projednávání eticky konfliktních situací, ve kterých nestačí běžná pravidla žitého života, řešil J. Habermas. Podle něj je předpokladem rozhodování otevřená komunikace orientovaná na dorozumění, ve které je respektován princip univerzalizace a zásada etiky diskursu. Princip univerzalizace říká, že má-li být přijatá norma platná, musí všichni zúčastnění akceptovat následky a vedlejší účinky, které přinese její uskutečňování ve společnosti. Podle zásady etiky diskursu musí platit, že by norma dosáhla souhlasu všech zúčastněných, pokud by se mohli diskursu zúčastnit. Předpokladem diskursu je logická

konzistence argumentace, dodržování pravdy, pravidel při rozdělování úkolů v argumentaci, atd. Podle K-O. Apla je třeba do komunikační pospolitosti připustit všechny komunikace schopné bytosti přítomnosti a budoucnosti – je tedy třeba hájit i zájmy budoucích generací.

Teorie smlouvy a diskursu vychází z předpokladu, že na etických zásadách je možné se dohodnout - lze ale pravdu skutečně odhlasovat? Na druhé straně z těchto teorií pramení důležitá a užitečná hlediska pro rozhodování: jaké řešení je v dané situaci nejspravedlivější? Jsou vytvořeny dostatečné podmínky pro nalezení shody? Souhlasili by všichni s přijatým řešením?

Deontologická etika

Deontologická etika vyhodnocuje správnost jednání podle úmyslu, respektive procesu, a nechává stranou jeho konkrétní dopady. Mezi deontologické směry patří tedy i výše nastíněné teorie smlouvy.

Mezi nejcharakterističtější rysy deontologických teorií patří víra v univerzální existenci mravního řádu, který je třeba bezpodmínečně respektovat. Takové přesvědčení najdeme například u stoiků: podle nich je bezpodmínečná ctnost hlavní povinností člověka, člověk nesmí při svém jednání vycházet z vlastního prospěchu, ale z povinnosti (podle Kleantha z Assu konáme-li druhým dobře s myšlenkou na vlastní prospěch, chováme se jako lidé, kteří krmí dobytče, aby jej potom mohli sníst). Mravní řád je součástí uspořádání vesmíru, nevzniká dohodou, ani se nemění v čase.

Podobné názory najdeme v indické Bhagavadgítě (část eposu Mahábhārata). V situaci, kdy bojovník Ardžuna váhá, zda se má pustit do války se svými příbuznými a blízkými, kteří stojí na špatné straně, je pozemskou inkarnací boha Višnu utvrzován v odhodlanosti. Ideálem hinduistické etiky je *akarma* – takové jednání, které člověk koná proto, že je správné a v souladu s mravním řádem, nikoli pro případný zisk. Morální doporučení, která vyplývají z Mahábhāraty, jsou ale mnohdy dvojsečná: hrdinové sice bojují za správnou věc, své nepřátele ale často poráží dost neférovými prostředky. Etika Mahábhāraty je tak určitou kombinací etiky deontologické a teleologické. Ostatně stačí když si uvědomíme, že z Bhagavadgíty čerpal oporu pro své jednání jak Gándhí, tak i jeho vrah.

Z judaisticko – křesťanské tradice pochází i známé deontologické “zlaté pravidlo”: “co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň ty jiným.”

Deontologické jsou i etické teorie Aristotelovy a Tomáše Akvinského. Aristoteles je autorem konceptu “zlaté střední cesty”. V eticky konfliktních situacích je podle Aristotela důležité dozvědět se nejprve co nejvíce o posuzovaném problému. Pak je třeba zapojit rozum a identifikovat extrém. Správné jednání leží uprostřed: je rovnováhou mezi nedostatkem a excesem (podle známého přirovnání znamená exces milovat všechny ženy, nedostatek nemít žádnou a správná cesta je milovat jedinou).

Tomáš Akvinský pracuje s pojmem “přirozený zákon” (*lex naturalis*). Přirozený zákon je vlastně souhrn určitých nelibovolných daností, které definují člověka. Člověk je stvořen Bohem jako dobrý, proto i přirozeně rozumí povinností a zákonitostí toho, jak se chovat. Úkolem rozumu je provádět konkretizaci těchto daných a vnitřně uvědomovaných pravidel na určitou situaci.

V novodobé západní filosofii je nejdůležitějším myslitelem deontologické etiky Immanuel Kant. Kantův slavný kategorický imperativ je pravidlo, které umožňuje posuzovat oprávněnost jednotlivých zásad (maxim). Kategorický imperativ je formulován několika způsoby, jeho základní definice zní: *“Jednej tak, aby maxima tvé vůle vždy mohla být zároveň principem obecného zákonodárství.”* Při posuzování určité zásady se tedy můžeme ptát: jaké by to bylo, kdyby se takovým rozhodnutím řídili všichni? Zvažují-li, zda v určité situaci zalhat, mohu uvážit jaké by bylo, kdyby všichni lhali ... Kategorický imperativ je mocný, byť poněkud strnulý nástroj. Kant vyjadřuje jeho zásady ještě několika způsoby: na základě přírodního zákona (určité jednání by se mohlo stát obecným přírodním zákonem) a zejména na základě přesvědčení o absolutní hodnotě osoby jako účelu o sobě: *“Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.”* S použitím této formulace můžeme odsoudit veškeré jednání, které je založeno na manipulaci s lidmi za účelem dosažení vlastního prospěchu.

Uplatnění kategorického imperativu v jeho základní formulaci se ale někdy může dostat do rozporu s naším mravním předporozuměním. Je například správné, aby se logicky odvozeného pravidla “mluvit vždy pravdu” držel třeba disident, vyslýchaný policií totalitního státu? Tuto určitou strnulost se snažil řešit W. D. Ross myšlenkou o intuitivní platnosti některých morálních pravidel, jejichž porušení je přípustné pouze jiným pravidlem v mimořádných podmínkách. Tato pravidla (Dodržovat sliby a nelhat – napravovat chyby způsobené jiným – spravedlivě rozdělovat dobro – prospívat ostatním – zdokonalovat se - vyjadřovat vděčnost – neubližovat jiným.) ovšem Ross chápe jako intuitivně zřejmé a neprokazatelné: pokud je někdo necítí, je prostě morálně slepý.

Deontologickým systémům bývá vytýkána jistá strnulost, závislost na neprokazatelných, intuitivně nazřených hodnotách či víře v mravní řád. Na druhé straně se řada zásad deontologické etiky stala základem našeho etického rozvažování. Zlaté pravidlo, kategorický imperativ, akarma i pravidlo zlaté střední cesty jsou nejdůležitější zásady, které se pokusím ve sporných oblastech informační etiky aplikovat.

Teleologická etika

Teleologická (konsekvencionalistická) etika zahrnuje směry, podle kterých je pro posouzení etické správnosti zvoleného řešení rozhodující výsledek. Nejdůležitější z nich je utilitarismus (J. S. Mill, J. Bentham). Podle utilitarismu žádné jednání není správné nebo špatné samo o sobě, rozhodující je, jaké přinese účinky. Správné jednání je proto takové, které přinese co největší užitek, co největší štěstí co možná největšího počtu lidí. Z hlediska liberálně ekonomických teorií (A. Smith) tedy není správné kritizovat továrníky za špatné životní podmínky dělníků (které byly na přelomu osmnáctého a devatenáctého století nelidské), ale soudit jejich jednání podle výsledku: větší zisky přinesou vyšší zaměstnanost a vyšší platy; postupné zlepšování životních podmínek - podvazování výroby - tento proces zpomalí.

Utilitarismus je na jedné straně velice praktický (viz například zvažování ekologických či politických rozhodnutí), na straně druhé vyvolává řadu výhrad:

- Způsobené dopady je dopředu někdy obtížné odhadovat. Může se stát, že v dobré víře používáme špatné prostředky a dosáhneme špatných konců.
- Uplatnění zásady “účel světí prostředky” se podepisuje na charakteru těch, kteří ho volí.

- Utilitarismem nelze vysvětlit některé případy jednání, které intuitivně považujeme za správné: například rozhodnutí Sókrata nepřijmout nabídku útěku z cely smrti, odvahu Husa či disidentů stát si za svojí pravdou, byť opačný postoj by se jim jistě vyplatil víc.
- Utilitarismus předpokládá, že lze srovnávat větší a menší dobro, větší a menší zlo. To je ale často nemožné a někdy nesmyslné.

Přesto je vyhodnocování dopadů našeho rozhodnutí důležitým kritériem rozhodování, které se pokusíme uplatnit i při posuzování kauz v oblasti informační etiky.

Egoistické teorie

Egoistické teorie jsou vlastně příkladem teleologické etiky, ovšem vztažené pouze na osobní blaho jednotlivce. Podle hédonismu (Aristippos z Kyrény, kyrénská škola) je správné jednání takové, které směřuje k naplnění naší potřeby slasti. Cílem jednání je co neslastnější život, etika je tedy jakýmsi uměním žít a užívat si. Protože ale žádná slast nemůže být trvalá a smysl života nám tak stále uniká, dochází Aristippův žák Hegesias k povážlivému závěru, že je lhostejné, zda žijeme, či ne. Čistý hédonismus hlásají také stoupenci moderní Satanistické církve.

Stanovisko podobné satanistickému zastával také F. Nietzsche, podle kterého určují život dvě síly: aktivní a reaktivní. Zatímco aktivní síla přitakává životu, reaktivní síla život popírá. Dobré je podle něj vše, co odpovídá přirozenému, tedy aktivnímu stavu: vše, co stupňuje vůli k moci, zdatnost, ctnost bez morálky, válka, síla; špatná je slabost, pokora, soucit, mír, atd. Obdobně chápe dobro etika satanistického Devatera: “Udeří-li tě někdo do tváře, rozbij mu druhou! – Vitalita, ne duchovno – Laskavost jen těm, kdo si jí zaslouží – Dobré jsou všechny tzv. hříchy, vedou-li k tělesnému či psychickému uspokojení”, atd.

K strážlivějšímu závěru došel Epikúros, podle kterého je slast spíše než vzrušení klid, nevzrušování se, život beze strachu z vyšších sil, nemocí či smrti. Pro Epikúra byla slast možnost žít slušný život, v izolaci od problémů vnějšího světa a v obklopení přátel.

Proti všem egoistickým teoriím je možné argumentovat kategorickým imperativem: pokud by se všichni podle nich chovali, zahynula by společnost v lepším případě na totální nezájem o řešení společných problémů a v horším na válku všech proti všem. Hédonismus moderní společnosti před námi otevírá past globálních problémů, jako je vyčerpávání přírodních zdrojů či růst znečištění. Je na nás, zda do ní opravdu spadneme ...

Postmoderní etické reflexe

Postmoderní autoři (Lyotard, Derrida) kritizují víru v univerzální platnost etických hodnot. Podle jejich názoru pramení každá taková víra z určité ideologie, resp. metanarativního příběhu, který je jazykově a kulturně podmíněn (nezakládá se na realitě), ale je vydáván za univerzálně platný a využíván pro legitimizaci určitého politického nátlaku. Je dokonce neetické takovou víru zastávat, neboť jejím logickým důsledkem je pak totalitní tlak na občany, koncentrační tábory, války, utrpení.

To, že postmoderna odmítá univerzální etiku, neznamená, že je nemorální: postmoderní autoři pouze tvrdí, že každý etický soud je individuální, neboť vychází z individuální

interpretace každého člověka. Není univerzálně zakotvená etika, ale jen subjektivně pocíťovaná morálka. Jsme-li svědky jednání, které nám připadá nesprávné, můžeme jej odsoudit právě jen z hlediska vlastního názoru, nikoli s odvoláním na “vyšší zákony mravní”. Postmoderní přístup nám nedává právo bojovat proti zlu, aniž by nám bránil k čemukoliv vyslovovat svůj názor.

Kritici postmoderního přístupu argumentují například tím, že určité mravní předporozumění (intuitivní rozlišování dobra a zla) je nám předem dané a předchází kulturní interpretace a že se tak kritika univerzální platnosti metanarativních příběhů stává jakýmsi dalším pokusem o univerzální metanarativní příběh, tentokrát ale ryze intelektuálně vykonstruovaným. To, je-li například vražda vždy zlem a pomoc druhému vždy dobrem, je otázka, na kterou si každý musí odpovědět sám.

Existenciální analýzy

Podle některých východních učen a západní existenciální filosofie je správné jednání vždy spojeno s autenticitou. Řídit se podle mravních norem pak znamená určité porušení autenticity a je ve svém důsledku horší, než jednání podle přirozené inklinace.

Takové názory se objevují například v zenovém buddhismu či v taoismu (“*Byla-li velká Cesta opuštěna, vzniká mravnost a povinnost.*” [6]), kde je jakékoli vnější pravidlo chápáno jako odcizující od přirozené podstaty, znásilňující přirozenost věcí a vyvolávající protichůdnou reakci. Chce-li někdo dosáhnout konečného vysvobození (nirvány), nesmí se řídit buddhistickým Paterem, ani usilovat o nirvánu, ale prostě žít bez spekulací o tom, jak se to má dělat.

Podobné motivy se objevují i v pracích Martina Heideggera. Žít správně znamená žít autenticky, tedy s vědomím vlastní konečnosti, v otevřenosti vůči pravdě bytí. Pouze v autentickém životě se odhaluje pravda, která je zdrojem pokynů pro rozhodování (“*Pouze pokud člověk – ek-sistuje v pravdě bytí – bytí náleží, může z bytí samého vzejít příkaz k oněm pokynům, jež musí být pro člověka zákonem a pravidlem. (...) Pouze takové zakotvení umožňuje nést a zavazovat. Jinak zůstává veškerý zákon pouze strojeností lidského rozumu.* [7]”

Jan Patočka posunul dál Heideggerovy úvahy o vztahu mezi pravdou, autenticitou a dobrem. Podle něj je dobré usilovat o autenticitu, která znamená aktivní hledání pravdy (u Heideggera to bylo spíše pasivní naslouchání pravdě) a vytváření podmínek pro toto hledání (například otevírání předpokladů pro diskusi). Tím naznačil východisko z často kritizovaného momentu Heideggerovy filosofie: problému falešné autenticity (například zápalu nacistů či komunistů v budování lepších zítřků). Překročení objektivizujících etických zásad ve jménu subjektivity (a následného skoku k Bohu) doporučoval i S. Kirkegaard, motiv spojení dobra a autenticity se objevuje i u dalších existenciálních filosofů.

Ekologické analýzy

Autoři spjatí s tzv. ekologickou etikou se zabývají problémem rozšíření hodnot i na mimolidský svět. Klasická teorie hodnot rozlišuje mezi tzv. instrumentálními hodnotami, tj. hodnotami, které jsou pro nás důležité jako prostředek k dosažení určitého cíle, a vnitřními

hodnotami (intrinsic values), které jsou těmito cíli. V klasické deontologické etice je takovou základní vnitřní hodnotou o sobě člověk (osoba), proto se podle jedné z formulací kategorického imperativu nesmí nikdy stát pouhým prostředkem.

Ekologická etika navrhuje rozšířit okruh vnitřních hodnot i na mimolidský svět. Biocentrická etika (Schweitzer) považuje život jako takový za vnitřní hodnotu, všechny živé bytosti jsou proto hodny etických ohledů. Konfliktnost života řeší pravidlem o vitálních potřebách – zasahovat do života jiných lze jen s ohledem na nezbytnou nutnost. P. Singer poněkud více diferencuje: podle něj je třeba rozlišovat podle schopnosti organismů cítit bolest a být si vědom sebe sama.

Ekocentrická etika považuje za hodnotu celý ekosystém. Ekocentrická etika je rovněž teleologická (*“Dobré je to, co přispívá k integritě biotického společenství.”* – A. Leopold), podle ní je třeba při rozhodování zvažovat zájem krajiny, ekosystému, planety (v. hypotéza Gaia Jamese Lovelocka).

Ekologická etika právem kritizuje ne zcela udržitelný antropocentrismus klasické etiky. Na druhé straně přináší i nové problémy: koncept vitálních potřeb je nesmírně obtížné realizovat, radikální biocentrismus může vést k ekologickému terorismu, ekocentrický přístup zase ke zpochybnění lidské svobody a humanity (Je v zájmu lidstva pomoci rozvojovým zemím, i když se tím neúměrně zvýší tlak na přírodní zdroje? Není pro přežití lidstva výhodnější diktatura?).

Věda a etika

Někteří autoři se snaží definovat správný postup k řešení etických dilemat na základě vědeckých poznatků jednotlivých disciplín. Podle jejich názoru znamená špatné jednání prostě nepochopení určitých daností, které je třeba respektovat. Tak se etika vynořila jako výsledek filosoficko – sociologických analýz v marxismu (etika je nadstavba, deklarující zájmy určité třídy, správné je to, co je pokrokové, tedy umožňující prosadit myšlenku diktatury proletariátu), psychoanalýzy (etické zásady vznikají jako výsledek tlaku superega a nevědomých sil na ego) či sociobiologie.

Sociobiologové tvrdí, že etické normy vznikly v důsledku evolučního tlaku jako zobecnění nejúspěšnějších strategií jednání. Správné jednání by tedy mělo být takové, které je nejvýhodnější pro lidský druh (Lorenz jako jeden ze “smrtných hříchů” civilizovaného lidstva uvádí úpadek lidského genofondu v důsledku reprodukce fyzicky defektních či patologických jedinců) či pro naše geny (Dawkins ale aplikaci své teorie sobeckého genu na vědomé formování etiky odmítá, mluví spíše o určitých tendencích, které v nás jsou.).

Přestože jsou sociobiologické analýzy nesmírně zajímavé a cenné pro pochopení člověka i lidské společnosti, je na pováženu, zda by se měly stát podkladem pro etická rozhodování a zda některé závěry nejsou v příliš příkrém rozporu s etickým předporozuměním.

Závěr

Z výše nastíněného přehledu etických teorií vyplývají určitá kritéria, která mohou být cenným vodítkem pro posuzování konkrétních sporných kauz informační etiky. Bez nároku na úplnost se pokusím vybrat ty nejdůležitější:

1. Kodifikovaná zkušenost: Lze řešení problému odvodit ze společenského étosu, zachyceného v mravních či profesních kodexech, právním řádu či tradicích?
2. Teorie smlouvy: Je přijaté řešení v maximální možné míře spravedlivé? Bylo přijato na základě otevřené dohody či zohlednění zájmu všech dotčených stran?
3. Mravní řád: Je přijaté řešení v souladu s námi pocíťovaným mravním řádem? Přijali jsme toto řešení proto, že ho považujeme za správné, nebo jen z ohledu na předpokládaný zisk?
4. Zlaté pravidlo: Bylo by mi příjemné, kdyby se ke mně někdo choval stejným způsobem?
5. Zlatý střed: Byly před rozhodnutím dostatečně zváženy všechny okolnosti? Vyvarovali jsme se extrémních pozic?
6. Kategorický imperativ: Může se takto přijaté pravidlo stát obecným zákonem pro všechny?
7. Ctění osoby: Je člověk i na konci mého působení? Nezacházím s lidmi pouze jako s prostředky pro uspokojení svých cílů?
8. Zhodnocení dopadů: Jaké jsou celkové dopady mého rozhodnutí? Přinese největší možné blaho největšímu počtu lidí? Jaké jsou dopady tohoto rozhodnutí na mimolidský svět a na integritu ekosystémů? Beru v potaz zájmy dalších generací? Jaké změny vyvolá moje rozhodování v budoucnosti?
9. Postmoderní výstraha: Neupadám ve svém rozhodování do etického dogmatismu? Nenadřazuji ideologii nad přípustnou toleranci k jiným názorům?
10. Přirozená inklinace: Je moje rozhodnutí v souladu s tím, jak vnímám přirozený běh věcí? Nesnažím se znásilnit realitu nějakými svými konstrukcemi?
11. Vědecké poznání: Je moje rozhodování konzistentní s aktuálním stavem vědeckého poznání ve všech souvisejících oblastech?

3. Vývoj a vymezení informační etiky

Karel Janoš definoval informační etiku jako *“oblast morálky uplatňované při vzniku, šíření, transformaci, ukládání, vyhledávání, využívání a organizaci informací.”* [8] Takto definovaný obor se dotýká bezprostředně žurnalistické oblasti, knihovnictví, informatiky, publikační činnosti, ale v širším měřítku i například učitelství, politiky, atd. Toto vymezení informační etiky je ale současně v něčem zúžené, protože omezuje roli informační etiky na úkoly etiky profesní, totiž zvažování nejsprávnějších postupů informační praxe.

Počítačová etika (computer ethics), která je dnes s informační etikou nejčastěji zaměňována, je chápána jako analýza přirozenosti a společenských dopadů počítačové technologie a oprávnění politiky pro její etické užívání. [9] To zhruba odpovídá Capurrovu [10] pojetí informační etiky, které oproti Jarošovi rozšiřuje o historickou a filosofickou dimenzi. Podle něj je informační etika deskriptivní teorií, vysvětlující mocenské struktury ovlivňující přístup k informacím a tradicím v různých kulturách a epochách. Informační etika má dále hodnotící rovinu, kritizující morální přístupy a tradice v informačním sektoru na individuální a kolektivní úrovni. Informační etika podle něj vysvětluje a hodnotí:

- Vývoj morálních hodnot v informační oblasti.
- Vytváření nových mocenských struktur v informační oblasti.
- Informační mýty.
- Skryté rozpory a záměry v informačních teoriích a praxi.
- Vývoj etických konfliktů v informační oblasti.

Z Capurrova hlediska má informační etika své kořeny již ve starověku, v dějinách západní tradice jsou jejími hlavními výzvami problematika svobody projevu (antika), svoboda tisku (novověk) a svobodného přístupu (současnost). Předmětem informační etiky tak není jen správnost či nesprávnost určitého způsobu zacházení s informacemi, ale i širší dopady určitých struktur používaných k transformaci informací. To koresponduje s Laddovým [11] a Capurrovým [12] rozlišováním mezi mikroetikou a makroetikou.

Mikroetické problémy jsou problémy, související s vlastní informační prací a individuálním chováním (tedy například ochrana soukromí, ochrana duševního vlastnictví, atd.). Makroetické problémy souvisejí s dopady informačních technologií na společnost, tedy například s problémem nerovného přístupu k informacím (digital dividing), zranitelností informační společnosti, atd. Podle Ladda [13] je předmětem makroetiky morální posuzování norem, praktik, institucí a zákonů, které jsou budovány na bázi mikroetiky. Zejména hledisko společenských dopadů internetu se stává v posledních letech součástí každé práce o informační etice.

Informační etika na úrovni makroetiky částečně splývá s informační vědou, zkoumající životní cyklus informace. Ve vyjádření svých hlavních témat se protíná také s politologií, sociologií a právem. Ve zúženém pohledu mikroetiky je někdy chápána pouze jako počítačová etika (computer ethics), etika počítačových sítí (cyberethics), knihovnická etika, novinářská etika, atd. Etické zvažování informační praxe probíhalo a probíhá na několika rovinách současně: na rovině politické filosofie od antiky, na úrovni žurnalistiky od devatenáctého století, na rovině knihovnické praxe nejméně od počátku dvacátého století, na úrovni počítačové etiky zhruba od sedmdesátých let dvacátého století. Informační etika je tedy jakousi snahou o zahrnutí všech těchto dílčích analýz pod společnou hlavičku ve jménu

presvědčení, že ve všech zmíněných oblastech jsou základní diskutované etické problémy v zásadě stejné.

Znamená informační etika a problémy, které popisuje, výzvu klasickým etickým teoriím, nebo jde o pouhou aplikaci obecné etiky do informačního prostředí? O vztahu mezi obecnou etikou a informační etikou vedli v roce 1996 spor Kristyna Gorniak a Geoff Walsham. [14] Podle Kristyny Gorniak představují nové fenomény související s internetem natolik závažné změny, že vyvolávají potřebu vzniku nové etické teorie. Po nové etické teorii volá i Ladd [15]. Nové technologie vždy přinášejí nové etické problémy, které nebyly dříve předvídatelné. Výsledkem je zaostávání obecné etiky za praxí a jisté morální vakuum, do kterého se tváří v tvář novým skutečnostem dostáváme. Oproti tomu Walsham považuje stávající etické teorie za dostačující. O určitý kompromis se snaží Moor [16]. Podle něj je počítačová etika zvláštní obor studia, který je ovšem na obecné etice závislý: *“Ačkoliv je počítačová etika obor mezi vědou a etikou a je na nich závislá, je také svéprávnou disciplínou, která poskytuje terminologii pro porozumění a politiku pro užívání počítačové technologie.”*

Přikláním se k názoru, že informační etika je podmnožinou obecné etiky a že soudy, které vynáší, nesmí být v rozporu s obecnými etickými postuláty. Navíc mi připadá celá diskuse poněkud akademická: proč hledat nové etické teorie, když jich tady je už tolik, že se na nich nedokážeme shodnout? Internet jistě přinesl řadu nových podnětů a konfliktních situací, které by Kanta asi nenapadly, informační etika jako disciplína získala po rozšíření internetu mocný nový dech. Na druhé straně: dobro a zlo zůstává stále stejné. Tak jako jsme v minulých staletích museli řešit, zda je správné se podřezávat, obtěžovat a okrádat či ne, řešíme dnes problémy virtuálního násilí, spammingu, cyberstalkingu, atd. Budoucnost přinese nové technologie, nové technologie přinesou nové kulisy a kabáty pro staré známé tváře dobra a zla. Je třeba nenechat se jejich novými šaty fascinovat. Nová etika? Spíše lepší brýle.

4. Etické kodexy v informační etice Úvod

Kodifikace určitých pravidel správného jednání v informační praxi probíhá na několika rovinách:

- Formou právních norem již od osmnáctého století – například tiskový zákon, zákon o svobodě informací, o ochraně osobních údajů, autorský zákon, atd.
- Formou mezinárodních úmluv – v oblasti deklarovaných lidských práv zejména právo na informace, právo na ochranu soukromí, svoboda projevu, tisku, atd.
- Formou profesních kodexů v novinářské, knihovnické či infromatické oblasti.

V následujícím textu se pokusím přiblížit několik kodexů z různých oblastí nakládání s informacemi: Desatero počítačové etiky Institutu pro počítačovou etiku, kodex asociace pro výpočetní techniku ACM, kodex Americké knihovnické asociace ALA a zásady síťové etiky (netiquette) od Virginie Shea.

Desatero počítačové etiky

Desatero počítačové etiky Institutu pro počítačovou etiku Brookings Institution ve Washingtonu [17] je silně ovlivněno křesťanským Desaterem. Nacházíme zde paralely k přikázání:

- Nezabiješ (*Nepoužiješ počítače, abys uškodil jinému člověku. Budeš mít na paměti společenské důsledky programu, který píšeš, nebo systému, který navrhuješ.*),
- Nepokradeš (*Nebudeš slídit v cizích počítačových souborech. Nepoužiješ počítače, abys kradl. Nezkopíruješ ani nepoužiješ programové vybavení v něčem vlastnictví, aniž bys za ně poskytl úhradu. Nepřivlastníš si výsledek cizí duševní činnosti.*),
- Nepromluvíš křivého svědectví (*Nepoužiješ počítače pro falešné svědectví.*).

Desatero tak na jedné straně ukazuje na obecnou použitelnost základních norem v informační praxi, na druhé straně ale působí poněkud vágně (*Budeš používat počítače pouze tak, aby bylo zajištěno uznání a respekt tvých bližních.*).

Nejvíce kontroverzí se v kauzách informační etiky objevuje kolem devátého bodu (*Budeš mít na paměti společenské důsledky programu, který píšeš, nebo systému, který navrhuješ.*). Zřetelný je také důraz na dodržování vlastnických práv, který je deklarován ve čtyřech bodech Desatera. Odráží přesvědčení, že nejčastější druh porušování informační etiky souvisí s krádeží.

Kodex ACM

Kodex Association for Computing Machinery ACM [18] zdůrazňuje následující motivy:

- Společenská prospěšnost, neublížení (*Prospívat společnosti a lidskému dobru. Neublížit jiným.*)
- Spravedlnost a slušnost (*Být poctivý a spolehlivý. Být spravedlivý a nediskriminující. Ctít důvěrnost. Respektovat soukromí druhých.*)
- Ochrana vlastnických práv (*Ctít vlastnická práva včetně copyrightu a patentů. Náležitě oceňovat duševní vlastnictví.*)

Hlavní důraz je zde položen na slušné a spravedlivé jednání; tak jako u předchozího kodexu se zde objevuje motiv odpovědnosti, který může být vztažen i na navrhování a tvorbu informačních systémů.

Netiquette

Zásady síťové etiky (netiquette) [19] deklarují správný způsob jednání uživatelů internetu. V deseti bodech je zde deklarována slušnost, ohleduplnost, respektování soukromí. Ve dvou bodech je připomínáno prostředí, ve kterém se uživatel pohybuje (*Nezapomínej na člověka. Nezapomínej, že jsi v cyberspace.*). Není zde obsažen požadavek na respektování autorských práv či cizího vlastnictví, naopak je zde obsažena výzva k vzájemnému sdílení informací (*Děle se o získané znalosti s ostatními.*) Kodex odráží rozdíl v chápání internetu jako prostředí pro svobodné sdílení informací a internetu jako globálního trhu. Toto dvojí chápání je v pozadí mnoha kontroverzí informační etiky, které se na internetu odehrávají.

Kodex ALA

Kodex Americké knihovnické asociace (ALA) [20] je nejstarším ze všech těchto kodexů. Kodex zdůrazňuje zejména zásady zaměstnanecké loajality, které jsou obsaženy ve čtyřech bodech ze šesti (*Knihovníci musí poskytovat nejvyšší úroveň služeb. Knihovníci se musí ve svém jednání a vztazích držet zásad slušného a nediskriminujícího chování. Knihovníci musí jasně rozlišovat ve svém jednání a stanoviscích mezi svou osobní filozofií a postoji a těmi, které zastává instituce či profesní sdružení. Knihovníci musí zabránit situacím, ve kterých by jim jejich osobní zájmy mohly přinést finanční výhody na náklady uživatelů, kolegů či zaměstnávající organizace.*).

Dále se objevuje důraz na respektování soukromí a svobodné šíření informací (*Knihovníci musí odolávat všem snahám skupin či jednotlivců o cenzurování knihovních materiálů.*).

Hlavní kontroverze souvisí jednak s podřízeností zaměstnance instituci, jednak s kategoričticky proticenzurní politikou.

Novinářský kodex

Žurnalistické kodexy se začaly objevovat v USA a v Evropě již před sto lety, rozšíření došly po druhé světové válce. Své kodexy mají redakce, média či profesní organizace. Etický kodex novináře [21], vypracovaný Syndikátem novinářů České republiky, obsahuje následující motivy:

- Povinnost šířit pravdivé informace, rozlišovat mezi domněnkami a fakty, fakty a názory.
- Bránit se potenciálnímu nařčení z konfliktu zájmů.
- Respektovat soukromí.
- Nikoho nediskriminovat kvůli jeho rase, náboženství, pohlaví, atd.
- Zákaz plagiátu.

Hlavní důraz je tedy kladen na šíření pravdivých informací, což klade vysoké nároky na schopnost odlišení pravdy od nepravdy.

Zásady práce v infosféře

Je možné najít zásady nějakého obecného etického kodexu pro informační oblast? Oxfordský filosof Luciano Floridi [22] se pokusil takový obecný kodex shrnout do čtyř bodů:

1. V infosféře nesmí být způsobována entropie.
2. Infosféra by měla být chráněna před entropií.
3. Entropie by měla být odstraněna z infosféry.
4. Informační bohatství by mělo v infosféře být podporováno jeho šířením (kvantita informací), zdokonalováním (kvalita informací) a obohacováním (informační různost).

Floridihovo kodex, ač jinak pozoruhodný, ovšem zdůrazňuje především hodnotu šíření pravdivých informací, což je sice důležité hledisko, ale pro etické posuzování jen jedno z možných.

Obecné zásady informační etiky

Určité obecně sdílené principy mezi všemi výše prezentovanými kodexy ale jistě existují. Současně je ale vidět, že celá řada kauz informační etiky leží na rovině střetů mezi některými z těchto principů:

1. Informace by měly být volně šířeny.
2. Šíření informací by nemělo znamenat pro nikoho újmu.
3. Nepravdivé informace by neměly být šířeny.
4. Generovat nové informace je žádoucí.
5. Každý je odpovědný za důsledky svého jednání v informační oblasti.

V praxi se dostává do rozporu:

- První princip se čtvrtým (ochrana autorských práv – volná reprodukce informací může podvázat tvůrčí činnost).
- První princip se druhým (ochrana soukromí, obchodní tajemství, státní tajemství).
- První princip se třetím (je obtížné rozeznat, co je pravdivé a co ne).
- První bod s pátým (odpovědnost může podvazovat volný tok informací).
- Druhý bod se čtvrtým (například investigativní žurnalistika, právo vědět).

Tyto základní principy informační etiky jsou obecně vyjádřeny v některých základních lidských právech či některou ze základních lidských svobod:

- Právo na informace.
- Právo na soukromí.
- Ochrana obchodního tajemství.
- Ochrana duševního vlastnictví.
- Svoboda projevu.

Tohoto rozdělení se budu držet i v dalším textu, podávajícím přehled konkrétních i modelových kauz informační etiky.

Závěr

Přestože jednotlivé kodexy odráží řadu společných principů, dají se mezi nimi a zejména mezi jejich hlavními zásadami najít mnohé rozpory. Zpravidla nelze žádnou ze zásad aplikovat univerzálně bez výskytu případů, kdy dodržování jedné zásady naráží na zásadu jinou.

Pouhým respektováním kodexů informační etiky se nelze etických dilemat zcela zbavit. Rigidní lpění na jejich formulacích navíc zbavuje člověka svobodné vůle a dělá z něj pouhé kolečko v soustrojí: což už samo o sobě je v rozporu s několika etickými zásadami. Etické kodexy mají své nesporné výhody: mohou podporovat morální prostředí, mohou být dobrým výchozím bodem pro rozhodování. Nemohou ale nikdy individuální rozhodování nahradit a jsou-li rigidně vyžadovány, stávají se kontraproduktivními.

5. Problémové kauzy informační etiky Právo na informace

Právo na informace je zásada, podle které má v demokratických společnostech každý občan právo dozvědět se, jakými informacemi disponuje státní správa. Zatímco v autoritativních systémech je většina informací utajována, vychází institut práva na informace z přesvědčení, že úřady budou efektivněji pracovat, budou-li pod společenskou kontrolou, dále že úřady jsou placeny z daní a lidé mají tedy právo dostat se k výstupům jejich práce. Právo na informace se tedy začalo rozvíjet s rozvojem demokracie. Nejstarší právní normy se objevily již na konci osmnáctého století ve Švédsku, důležitým mezníkem bylo přijetí Freedom of Information Act ve Spojených státech v roce 1966. Zpravidla se rozlišuje mezi uplatněním přístupu **diskrétnosti**, podle kterého je určeno jaké druhy informací jsou veřejné, či přístupu **publicity**, podle kterého je naopak definováno, jaké druhy informací přístupné nejsou. Trendem v demokratických zemích je samozřejmě uplatňování principu publicity. Zvláště bývá někdy vyčleňováno právo na informace o životním prostředí, v rámci Evropské Unie a členských zemí ošetřené speciálním zákonem.

Uplatnění principu publicity je ve shodě se všemi etickými principy: přináší dlouhodobý užitek v podobě efektivnější práce úřadu a zájmu obyvatel o politiku, vyhovuje principu spravedlnosti, vytváří ideální podmínky pro hledání dohody, vyhovuje principu kategorického imperativu, atd.

Právo na informace se ale může dostat do sporu s několika jinými právy. Jde zejména o konflikt s právem na soukromí a s utajováním obchodního tajemství.

Právo na informace versus ochrana soukromí

1. Pana Nováka by zajímalo, kdo znečistil lesní tůňku v blízkosti jeho bydliště benzínem. Na Krajském úřadě se dozví, že to byl jeho soused – pan Špína. Pan Špína, jehož pověst je po roznesení zprávy vepsí, má pocit, že bylo narušeno jeho soukromí. Bylo jednání Krajského úřadu v pořádku? Je zákon, podle kterého postupoval, v souladu s etikou? [23]
2. V létě 2000 zveřejnil britský bulvární deník jména a fotografie všech osob, které byly v posledních letech propuštěny z vězení po odpykání trestu za pohlavní zneužívání dětí. List argumentoval tím, že občané mají právo vědět o nebezpečí, které hrozí jejich dětem. Policie se ale obávala, že zveřejnění jmen povede k rozvrácení snahy těchto osob o normální život a k jejich útěku do anonymity, kde nebudou pod státní kontrolou. [24]
3. Na vyšších a vysokých školách bývá obvyklé vyhlášovat každoroční anketu, ve které studenti hodnotí své pedagogy. Měly by ale výsledky být veřejně přístupné nebo by měly zůstat interní záležitostí? Zatímco některé školy výsledky zveřejňují na internetu, jinde se argumentuje citlivostí údajů a možným negativním vlivem na případnou pozdější kariéru neúspěšného pedagoga. [25]
4. Významní politici jsou právem ve středu zájmu médií. Existuje ale nějaká hranice, kde by tento zájem měl končit? Posuďme následující případy: Prezident trpí závažnou chorobou, která může mít vliv na způsob vykonávání jeho funkce. Nechce ale, aby o tomto jeho problému veřejnost věděla. Z tohoto důvodu byl dlouhou dobu utajován zdravotní stav francouzského prezidenta Mitteranda, nemluvě o zdravotním stavu sovětského generálního tajemníka Brežněva. Ve známé kauze o

pravdomlnosti prezidenta Billa Clintona byl zveřejněn přenos z celého soudního sporu, ve kterém byly rozebírány sexuální praktiky prezidenta s jeho stážistkou, včetně popisu prezidentova penisu. Televize NOVA ve snaze zdokumentovat pobyt nemocného prezidenta Havla v nemocnici (a také zvýšit si sledovanost) odvysílala záběry točené skrytou kamerou. Komerční knihkupectví vydalo knihu, ve které je na základě rozhovorů s lidmi v prezidentově okolí zpochybněn charakter a věrnost prezidentovy manželky. Je správné psát o osobním životě veřejně aktivních osob, které si to nepřejí? Má v těchto případech větší přednost právo na soukromí nebo právo na informace? Je možné všechny případy rozhodnout stejně? [26]

5. Tzv. investigativní žurnalistika je zaměřena na odhalování různých skrytých, společensky nebezpečných jevů. Chtějí-li novináři proniknout k tématu, musí například předstírat členství v různých poloilegálních organizacích, lhát, atd. Je takové jednání ospravedlnitelné snahou informovat veřejnost? Další otázky přináší problematika zpravodajství z oblasti válečných konfliktů a katastrof. Je správné, aby se novináři postavili do role „neviditelného svědka“, tragické události pouze dokumentovali a nesnažili se do nich aktivně zasáhnout a zmenšit tak bolest, jíž jsou svědky? Je správné, aby novináři zachycovali a zveřejňovali hluboké osobní utrpení postižených? [27]

Ochrana soukromí

Ochrana soukromí je velké téma informační etiky, které začalo být diskutováno od konce 19. století. V článku otištěném v roce 1890 v Harvard Law Review se S. D. Warren [28] ohrazoval proti útokům na své soukromí, podniknutým bulvárním tiskem. Významnější filosofická debata na toto téma začala zhruba od šedesátých let dvacátého století. Zejména od devadesátých let se pak spolu s šířením internetu stala otázka ochrany soukromí jedním z nejdiskutovanějších problémů informační etiky. Ochrana soukromí je v souladu se základními etickými principy: např. se Zlatým pravidlem, ctěním osoby, teorií smlouvy, ale i se zhodnocením dopadů. Při neexistenci soukromí by byly nivelizovány naše sociální a intimní vztahy (které se vyznačují právě jedinečným otevřením svého soukromí) a narušena autonomie našeho jednání. [29] Byla by situace jiná, pokud bychom o porušení našeho soukromí nevěděli? Analyzujme například kauzu č. 12. Je zjevné, že v případě zvědavého Toma nebude ohrožena ani autonomie jednání sledované osoby, ani jeho společenské vazby. Teleologické argumenty proti takové formě porušování soukromí padají. Na druhé straně můžeme v tomto případě účinně použít kategorický imperativ: pokud by se tak jako Tomáš chovali všichni, bude všeobecně známé, že všichni můžeme být monitorováni, a takové zjištění bude mít na naši autonomii fatální dopad (Orwellova obrazovka). Tomášovo jednání je proto eticky nesprávné a porušování ochrany soukromí v žádném případě neobstojí.

Ochrana soukromí se ale někdy dostává do konfliktu s jinými právy. Jde zejména o konflikt s právem na informace, dále se snahou státu zajistit bezpečnost svých občanů a firem zajistit adekvátní pracovní úsilí svých zaměstnanců.

Ochrana soukromí vs. zajištění bezpečnosti občanů.

6. Obavy z terorismu vedou některé státy k využívání Internetu pro monitorování činnosti svých občanů. Např. v Austrálii má stát právo číst všechny e-maily australských občanů. Na jaře 2000 se prozradila existence amerického projektu Echelon, který monitoroval údajně veškerou světovou e-mailovou komunikaci a automaticky v ní vyhledával klíčová slova, která by prozradila plánovaný teroristický útok. Z obavy z dalších teroristických útoků po událostech ze září 2001 se tento monitoring bude jistě ještě dále rozšiřovat: například využitím kamer, monitorujících veřejné prostranství, atd. Má ale stát na takové počínání morální právo? [30]

Ochrana soukromí vs. kontrola zaměstnanců.

5. V USA i ve Velké Británii mají zaměstnavatelé právo monitorovat veškerou e-mailovou poštu svých zaměstnanců a kontrolovat WWW stránky, jaké navštěvují. Důvodem je snaha zamezit používání služebního počítače pro soukromé aktivity. Spinello [31] popisuje případ, kdy zaměstnanci firmy Johnson & Dresser byli povzbuzováni k používání e-mailu pro vnitrofiremní komunikaci, nebyli ale informováni o centrální archivaci všech jejich e-mailů. Ty se po nějaké době začaly skutečně z obav z vyzrazení firemního tajemství monitorovat. To se stalo osudné analytičce Lise, která si často v e-mailech kolegyni stěžovala na sexistické chování zaměstnavatele. Po vyhodnocení její korespondence byla Lisa přísně pokárána a byl jí snížen plat.

6. John Halleck [32] navrhuje následující případ: v roli správce firemního počítačového systému máte za úkol vyhodnotit využívanost jednotlivých volně dostupných diskusních konferencí zaměstnanci podniku. Po vyhotovení seznamu zaměstnavatel zjistí, že řada zaměstnanců navštěvuje konference, jako alt.demons, alt.vandalism, alt.homosexual, alt.sex.kiddyporn, atd. Je správné v takovém případě vyhovět příkazu nadřízeného a dodat jmenné seznamy uživatelů těchto pochybných konferencí?
7. Smutný případ se stal před několika lety důstojníkovi na americké atomové ponorce, který dlouho a přede všemi tajil svou bisexuální orientaci. Ta vyplula na povrch při analýze jeho osobních e-mailů nadřízenými. Důstojník byl propuštěn a protože námořnictvo předalo inkriminované maily jeho manželce, byl také opuštěn ženou, která se s ním okamžitě rozvedla. [33]
8. Americká cestovní kancelář Topper ve snaze zvýšit efektivitu práce svých zaměstnanců instalovala počítačový systém pro jejich kontrolu. Systém kontroloval délku telefonických hovorů zaměstnanců s klienty, počítal, jak často telefonují z mimopracovních důvodů, měřil čas strávený na toaletě, svačině a na obědě. Výsledkem bylo zvýšení efektivitu práce o téměř patnáct procent, ale také protestní petiční akce většiny zaměstnanců. [34]

Dobrovolné zřikání se soukromí, elektronické „šmírování“

9. Určitým protipólem k hlasům volajícím po záchraně soukromí v době internetu je elektronické voyeurství. Od konce devadesátých let získaly například velikou popularitu stránky, na kterých je 24 hodin denně přenášén obraz z pokoje studentské koleje, z ložnice či pracovny “voyeura”. Tyto stránky mají poměrně vysokou návštěvnost a některé firmy mají proto zájem je podporovat a umisťovat na ně svoje reklamy – stejně tak jako televizní stanice mají zájem zařazovat soutěže typu Big Brother, kde je skupina zájemců pod neustálou kontrolou televizních kamer a soutěží, kdo vydrží nejdéle. Známým případem byla internetová stránka Our first night, na které dvojice milenců inzerovala, že v přímém přenosu prožije svoji první sexuální zkušenost. Po nějaké době se ukázalo, že se jedná o dvojici profesionálních herců. Je v souladu s etickými zásadami dobrovolně odhalovat svoje intimní soukromí? Je v pořádku využívat takového jednání pro komerční aktivity? [35]
10. Moor [36] navrhuje pro ilustraci obtíží s etickým hodnocením elektronického “šmírování” jednání zvědavého Tomáše, který se baví tím, že elektronicky monitoruje jednání vybrané osoby na internetu. Tom je zvědavý, ale diskrétní a všechno si nechá pro sebe. Tom ví o objektu svého zájmu všechno, ale ten neví o tom, že je sledován. Tom tedy nikomu neškodí. Je Tomovo jednání eticky v pořádku?

Obchodování s osobními údaji

11. Při používání Internetu po nás zůstává tzv. "elektronická stopa" - všechny maily, které odešleme, všechny nákupní transakce či adresy WWW stránek, které navštívíme, mohou být monitorovány. V blízké budoucnosti budou po síti vystopovatelné i údaje o našich finančních transakcích, stavu konta, zdravotních záznamech, pohybu po veřejných prostranstvích a třeba i genetickém kódu. Na Internetu již dnes existují detektivní služby, nabízející shromáždění online dostupných informací o komkoliv. Firma Infoseekers nabízí zdarma vyhledání základních informací o kterémkoliv Američanovi. Za podrobnější informace se již musí platit: služba "SuperSeeker Profile" dodá za 69 USD podrobnosti o potyčkách se zákonem, výši daňových přiznání, účastech ve společnostech, bankrotech, finanční a majetkové situaci, rozvodech, členech rodin, sousedech ... Vzhledem k tomu, že jde o volně inzerovanou službu, lze předpokládat existenci společností, které jdou ve shromažďování osobních údajů ještě dále. [37]
12. V průběhu devadesátých let došlo v České republice k několika případům úniku osobních informací ze státních registrů. Například z polikliniky na Karlově náměstí unikly údaje o pacientkách trpících rakovinou, které potom využila firma propagující alternativní léčebné prostředky. [38]

Ochrana obchodního tajemství

Ochrana firemního tajemství je určitou paralelou k právu na soukromí. Je přirozenou snahou firem utajit své plány před konkurencí. Jejich vyzrazení často znamená ekonomickou ztrátu. Na druhou stranu musí některé informace o firmách být známé, aby bylo možné zajistit alespoň minimální státní kontrolu. Proto se právo na zachování obchodního tajemství dostává v některých oblastech do konfliktu s právem na informace, zejména pokud jde o dopady výroby na životní prostředí, o její potenciální dopady na lidské zdraví, atd. V zákonech o právu na informace o životním prostředí bývá ochrana obchodního tajemství v těchto oblastech prolomena.

Představuje právo na ochranu obchodního tajemství hodnotu, kterou je správně bránit? Mohlo by se zpřístupnění všech obchodních tajemství stát obecným zákonem? Pokud by se tomu tak stalo, jistě by zmizely mnohé nekalé praktiky, kterých se firmy dopouštějí. Na druhé straně by mohlo být pro začínající firmy mnohem obtížnější se prosadit, protože jejich plánům by mohlo být okamžitě čeleno konkurencí. Bylo by také obtížnější uvádět na trh novinky, protože veškeré snahy o inovaci by okamžitě převzala konkurence. Z teleologického hlediska by tedy výsledkem byla patrně stagnace trhu. Stagnující trh by způsobil zastavení ekonomického růstu, což by mohlo mít pozitivní ekologické dopady, znamenalo by to ale také snížení životní úrovně. Je samozřejmě sporné, zda lze míru lidského štěstí měřit výší životní úrovně, takže se nakonec i s teleologickým hlediskem dostáváme do úzkých. Ve skutečnosti je ochrana obchodního tajemství instrumentální hodnotou jen tehdy, pokud souhlasíme s názorem, že pro blaho lidské společnosti je potřebný ekonomický růst.

Obchodní tajemství vs. veřejný zájem

15. Po havárii chemické továrny firmy Union Carbide v indickém Bhópálu v roce 1984 zahynulo několik tisíc lidí a desítky tisíc dalších ponesou následky na celý život. Jednou z příčin ohromného rozsahu katastrofy byla i naprostá neinformovanost obyvatelstva o látkách, které se v továrně vyráběly a jejich možných zdravotních dopadech. Jako reakce vznikl v roce 1986 v USA systém Toxic Release Inventory, veřejně přístupná databáze obsahující údaje o nebezpečných chemických látkách v jednotlivých podnicích. Zavádění obdobného systému v České republice naráželo na odpor zástupců chemických provozů, kteří tvrdili, že zpřístupněné informace budou zneužívány průmyslovými špióny na odhalení výrobních technologií. [39]

Ochrana duševního vlastnictví

Tzv. duševní vlastnictví, tedy právo rozhodovat o využití výsledku svého intelektuálního úsilí, má podobu ochrany autorských práv či patentové ochrany. Jedná se o institut, který se začal prosazovat od konce osmnáctého století ve Spojených státech, v rámci Evropy byla přelomovou událostí bernská konvence k ochraně literárních a uměleckých děl z roku 1886. U ochrany literárních a uměleckých děl v zásadě platí buď princip pouhého vytvoření díla, nebo princip povinné registrace u speciálního úřadu (V USA Úřad pro copyright). Podmínkou přidělení patentové ochrany je registrace určitého vynálezu na patentovém úřadě.

Je zajímavé uvědomit si, že princip ochrany duševního vlastnictví je relativně mladé pravidlo informační etiky a že jde o princip, který byl ve starověku či středověku naprosto neznámý a nerespektovaný. I v současnosti existují značné mezikulturní rozdíly v jeho akceptování: patrně nejsilnější ochranu má duševní vlastnictví ve Spojených státech, zatímco například japonská tradice či většina rozvojových zemí mnohem více uplatňují princip vzájemného sdílení informací.

Hlavním předmětem kontroverzí kolem ochrany duševního vlastnictví je vymezení toho, co všechno by mělo být chráněno a zvážení společenských dopadů příliš přísné legislativy. V oblasti patentového práva jsou to zejména spory o patentování softwarových postupů, kde příliš přísná ochrana může znamenat zastavení vývoje a vznik monopolů, jinou spornou oblastí je patentová ochrana na rozluštěný lidský genom či na nově vytvořené geneticky pozměněné druhy. Diskutována je také otázka znevýhodnění ekonomicky slabších vrstev obyvatel a rozvojových zemí, které často nemají prostředky k zakoupení informací či softwaru, potřebného pro jejich rozvoj.

Na druhé straně ale koresponduje princip ochrany duševního vlastnictví se zásadami spravedlnosti a zpravidla se jako důvod jeho respektování uvádí teleologický argument o nezbytné motivaci kreativních lidí. Princip kategorického imperativu zde nemůžeme použít, protože společnost by v jiné podobě mohla fungovat i bez ochrany autorských práv. Stejně tak je obtížně uplatnitelné Zlaté pravidlo – pro řadu autorů nejsou peníze hlavní motiv jejich práce a více upřednostňují například rozšíření svého díla mezi uživatele.

Pro etické posouzení principu ochrany duševního vlastnictví se tak nejlépe hodí uplatnit Aristotelovo pravidlo zlaté střední cesty: ochrana autorských práv by neměla být ani tak tvrdá, aby znemožnila rozvoj, monopolizovala trh a vytvořila sociální překážky mezi lidmi a společnostmi, neměla by ale být ani tak měkká, aby se nevyplácelo investovat do rozvoje. Je-li této zlaté střední cesty dosaženo, můžeme posoudit na jednotlivých případech.

Ochrana autorských práv vs. společenský zájem

16. Učitel na střední škole v chudinské americké čtvrti potřeboval vybavit počítačovou učebnu důležitým matematickým softwarem. Škola ale neměla peníze na zakoupení multilicence a firma odmítla dát program zdarma nebo s akceptovatelnou slevou. Je v takovém případě eticky oprávněné program rozkopírovat na potřebný počet počítačů? [40]

17. Rozvojové země se v sedmdesátých letech několikrát domáhaly volného zpřístupnění informací z komerčně provozovaných odborných databází. Uživatelský poplatek byl pro ně příliš vysoký. Zpřístupnění těchto informací by jim mohlo pomoci v boji s chudobou. [41]

Nejasnosti při dodržování autorských práv

18. Má zaměstnanec právo disponovat softwarem, tezemi, algoritmy či jiným typem duševního vlastnictví po ukončení pracovního poměru a případném přechodu do jiné firmy? Je majitelem autor nebo bývalý zaměstnavatel? [42]
19. Častým příkladem sporu mezi softwarovými firmami je tzv. zpětné inženýrství. Ve sporech mezi výrobcí tabulkových procesorů Lotus a Borland a operačních systémů Apple a Windows šlo vždy o to, že první z dvojice firem se prosadila s úspěšným softwarovým produktem, zatímco druhá po nějaké době vyvinula obdobný program, využívající většinu nápadů svého předchůdce. Je takový postup korektní? [43]
20. Elektronický obchod AMAZON se rozhodl nechat si patentovat tzv. metodu 1-Click, která umožňuje hromadnou objednávku všech vybraných položek. Jde vlastně o autorskou ochranu určitého nápadu, který je poměrně obecný a přitom užitečný pro všechny internetové obchody – například jako by vynálezce kliky nutil všechny truhláře na celém světě platit za každou vyrobenou kliku, bez ohledu na vzhled, velikost či výrobní postup. Kritici tvrdí, že takové patenty by zbrzdily další vývoj internetu, na kterém by vydělávaly jen nejmocnější korporace. [44]
21. Důležitou částí marketingové strategie na internetu je vhodně zvolená doména. Po zaregistrování se doména stává majetkem osoby, která si ji zaregistrovala. Má ale kdokoli právo zaregistrovat si např. doménu www.havel.cz, nebo www.sony.cz pokud byl rychlejší než zainteresované strany? V současné době je tento postup zakázán, zakázán je i tzv. *typosquatting*, tedy překleповé domény (např. www.alavista.com), které byly využívány pro zvýšení návštěvnosti vlastních stránek. Důsledkem bylo ale např. také odebrání domény www.madonna.com soukromému majiteli ve prospěch známé zpěvačky, riziko zrušení domény hrozilo avantgardní skupince etoy.com, kterou žalovalo internetové hračkářství eToys.com. [45]
22. Hudební portál MP3.com byl obžalován z porušení autorských práv službou MyMP3.com, kde si uživatelé mohli online archivovat svoje legálně zakoupené desky. Z hlediska žalobce se jednalo o neoprávněné pořizování kopií nahrávek. [46]
23. Pro provozovatele systémů peer-to-peer umožňujících volné sdílení souborů, jako je např. Napster, je obtížné zabránit uživatelům v distribuci nelegálních kopií dokumentů (písniček ve formátu MP3). Je ale nelegální chování uživatelů chyba provozovatele systému (Napster byl kvůli tomu soudně napaden americkou asociací, chránící zájmy producentů CD.)? V soudním obvinění se objevil argument, že chyby se dopustili již tvůrci systému, neboť jej vytvořili tak, aby umožňoval (aniž by zabraňoval) porušovat autorská práva. V kritice se také objevují názory, že cena hudebních CD je neúměrně vysoká a že příčinou vysokých cen je příliš velký podíl pro distribuční společnosti v neprospěch samotných hudebníků. [47]

24. V roce 1994 byl obviněn správce BBS Cynosur, že umožňuje uživatelům vystavovat a stahovat autorsky chráněný software. Obviněný současně spravoval server ve svém volném čase, nepobíral za vystavovaný software žádné peníze a nic si také sám nestahoval. Jeho počínání vycházelo z přesvědčení, že software by měl být volně šířen. V kauze se objevil názor, že odpovědnost správce je v takovýchto případech podobná, jako odpovědnost poštovní či telekomunikační služby – nikoli jako třeba vydavatele novin. [48]
25. Je v pořádku, pokud si autor umístí na svou WWW stránku odkaz na obrázek, umístěný na jiném serveru? V důsledku se na jeho stránce zobrazí cizí obrázek, aniž by přitom došlo k jeho fyzickému zkopírování na jiný počítač. K několika sporům o umístění odkazu došlo ve Spojených státech. Šlo o to, že vydavatelé elektronického časopisu žalovali svého menšího konkurenta za to, že na své stránky umístil odkaz na konkrétní články z jejich periodika. Tak vlastně z jednoho úhlu pohledu docházelo k jistému „tunelování“ jednoho časopisu druhým. Velkým vydavatelstvím tak navíc ubývalo přístupů na hlavní stránku s umístěnými reklamami. Postižení vydavatelé tedy požadovali zákaz tzv. „deep links“ – odkazování na jiné než střešní stránky. Je takový požadavek oprávněný? [49]

Porušování citačních zásad

26. Obvyklým případem neetického jednání je necitování zdroje převzatých informací v obvyklé formě citací. Podle mých zkušeností je to problém většiny studentských prací. Práce většinou mají podobu pestré koláže z nalezených stránek na internetu bez jakékoliv citace. Obzvláště pikantní byl případ, kdy jsem v seminární práci našel vřazené odstavce z mých vlastních článků. Citační prohřešky mohou mít ale i jinou formu: citování autorit pro zvýšení odborné prestiže díla, uvádění nevyužité literatury za účelem vyvolání zdání, kolik toho autor načetl, atd. [50]
27. Dodržování citačních zásad je důležité i kvůli možnosti kontroly díla: například ověření dat, která uvádí, atd. Paul Johnson [51] uvádí ve svém kritickém portrétu Karla Marxe příklady jeho volné práce se zdroji maskovanými nepřesnými citacemi. Cílem bylo vyvolat zdání horších společenských poměrů, v jakých se dělníci nacházeli, než tomu bylo ve skutečnosti. (Paul Johnson je ale zaujatostí svých knih sám případem pro další kauzu z informační etiky.)
28. Plagiarismus, opisování či přebírání již hotových studentských prací z internetu se stává noční můrou učitelů v informačně vyspělých zemích. Existuje řada webů (např. schoolsucks.com, seminarky.cz), které obsahují početné kolekce studentských prací, jež jsou potom vydávány jinými studenty za vlastní. Autor stránky schoolsucks.com, Kenny Sahr se ale obvinění z podpory plagiarismu brání. Na stránky vložil výzvu proti přebírání seminárních prací a prostor pro vyjádření učitelů. Některé jiné systémy studentské práce za malý poplatek prodávají. [52]

Svoboda projevu

Právo na svobodný projev je nejstarším konceptem informační etiky, který se objevuje již v antice. Právo říkat či jakýmikoliv způsoby vyjadřovat co chci, je nesmírně důležitým předpokladem demokracie a jeho potlačování vždy vedlo k pocitům vnitřní nesvobody a frustrace. Společnosti, kde toto právo nebylo obecným zákonem, sice fungovaly, ale vytvářely jisté vnitřní napětí, které často skončilo revolučně. Lze také argumentovat, že lidé se cítí šťastnější, jsou-li svobodní a svoboda projevu je nezbytnou součástí svobody. I podle dalších etických zásad (Zlaté pravidlo, Teorie smlouvy, Přirozená inklinace) je svoboda projevu eticky oprávněná.

Opakem svobody projevu je nějaká forma cenzury, nejčastěji uplatňovaná na písemný projev. Důvodem pro zavedení cenzury je obava, že volné šíření informací ohrozí stávající společenský řád a povede k rozvratu. Cenzurní omezení svobody projevu jsou tedy také vysvětlována etickými argumenty, respektive teleologickým postojem.

Pro nalezení eticky správného řešení je tedy třeba pokusit se aplikovat zásadu Zlaté střední cesty, zmapovat dopady extrémů a zvážit, v jakých případech mohou být důsledky volného šíření informací horší, než zavedení cenzury.

Svoboda projevu a volného šíření informací bývá zpravidla omezována v těchto oblastech:

- Je-li předmět šíření chráněn autorskými právy.
- Jsou-li předmětem šíření informace, jejichž zveřejnění by mohlo ohrozit obyvatele příslušné země (státní tajemství).
- Jsou-li předmětem šíření osobní údaje či obchodní tajemství.
- Je-li předmětem šíření hrubá, zejména dětská pornografie.
- Jedná-li se o šíření pomluv, nebo o nějaký projev urážející rasu, pohlaví, národnost, náboženství, či propagující totalitní ideologie. V tomto bodě se liší americká tradice, která v zásadě šíření takových informací dovoluje na základě přesvědčení, že špatný názor se zkompromituje sám, a evropská tradice, která na základě historických zkušeností volné šíření takových informací zakazuje.

Představuje zlatou střední cestu spíše americká nebo evropská tradice? Můžeme se pokusit posoudit to na konkrétních příkladech.

Problematickou kapitolou je také otázka šíření nepravdivých informací. Důvodem je především obtížnost definovat pravdu. Například literární umění je z jednoho hlediska zcela nepravdivé, neboť předkládá smyšlené příběhy. Na druhé straně literatura kopíruje mýtický způsob zachycení reality vyprávěním, které nás vede k porozumění světu. Šíření nepravdivých informací, které jsou prezentovány jako pravdivé, ale způsobuje špatné pochopení světa a může vést k neadekvátním rozhodnutím.

Problém lži je konfliktní i z hlediska etického rozboru. Na jedné straně se lež jeví při posouzení kategorickým imperativem jako zcela zavrženíhodná. Na druhé straně může někdy lež zachránit lidské životy nebo vést k prosazení správného rozhodnutí (teleologická argumentace). Problémy pravdy a lži jsou v informační etice ty nejsložitější.

Scientologická válka

29. Celou řadu etických otázek vyvolávala slavná a léta se vlekoucí kauza, popisující boj mezi stoupenci Scientologické církve a jejími odpůrci. Scientologická církev je mnohými považována za jednu z nejnebezpečnějších sekt, která využívá rafinované psychologické postupy k získání dalších platících příznivců. Přestože v USA může volně fungovat, je v některých evropských státech zakázána či nepovolená; bývalý německý kancléř Kohl ji dokonce prohlásil za hrozbu německé demokracii. V roce 1991 vznikla na internetu diskusní skupina spojující odpůrce scientologické církve, alt.religion.scientology. V této konferenci se jednoho dne objevily dlouhé texty získané nelegálním (hackerským) průnikem na weby Scientologické církve. Texty obsahovaly interní informace, známé jako Pokročilé technologie, určené pouze pro zasvěcené. Texty obsahovaly bizarní popisy mimozemských bytostí, prehistorických jaderných válek a další kapitoly, které “nezasvěceným” musely připadat dost komické. Zástupci Církve se obrátili na soud s žalobou na porušení svých autorských práv. Soud jim dal za pravdu, ale poté co právníci Církve požadovali zrušení konference se ukázalo, že to technicky není možné: net news konference jsou zrcadleny na stovkách news serverů a nemají žádného odpovědného provozovatele. Příspěvky byly navíc odeslány prostřednictvím finského anonymního remaileru a nebylo tedy možné zjistit, kdo je jejich skutečným původcem. Scientologům se ale podařilo získat soudní příkaz k tlaku na finského provozovatele remailovací služby a přinutili ho, aby odhalil jména odesílatelů. To vyvolalo veliké pobouření mezi internetovou komunitou. Kritický text se začal objevovat na dalších diskusních konferencích, tentokrát odeslaný prostřednictvím sítě anonymních remailerů a zjistit odesílatele již nebylo možné. Protože scientologové začali v této fázi války uvažovat o spamovém útoku a zasypávání nepřátelských konferencí maily oslavujícími Scientologickou církev, byly připraveny nástroje, které se od té doby začaly používat proti spammerům: *cancelbot*, umožňující smazat spam z konference a *cancelfile*, umožňující automaticky mazat maily od jednoho adresáta. Tyto nástroje ale dokázala využít i Církev a tak od roku 1994 začaly z alt.religion.scientology mizet texty. Pod informací o smazání stál podpis “Cancelbunny”, anonymní osobnosti, která nepřiznala svoji vazbu na Církev a ani Církev nikdy nepřiznala svůj vztah k ní. Válka ovšem neskončila: internetová komunita vytvořila nástroj zvaný Lazarus, pomocí kterého je možné smazané příspěvky opět křísit... Dá se říct, kdo se v celém příběhu letité války choval eticky správně a kdo ne? Má tento příběh vůbec nějaké kladné hrdiny? [53]

Cenzura vs. pornografie

30. Velký rozruch vyvolala snaha senátora Jima Exona, pobouřeného zprávami o existujících pedofilních sítích, prosadit zákon na ochranu mravnosti v počítačových sítích (Communication Decency Act). Zákon měl zakazovat přenos informací obscénních, oplzlých, neodpovídajících standardům současné společnosti. Tato snaha ztroskotala nejenom na odporu Nejvyššího soudu, ale také na rozhodném odporu většiny uživatelů Internetu. Od 1.7. 1996 byl ale obdobný zákon přijat ve státě Georgia, řada veřejných knihoven se ve své politice zpřístupňování internetu čtenářům chová tak, jako by zákon skutečně platil, tj. pomocí firewallů brání v přístupu na závadné stránky. V roce 1998 se navíc diskuse o CDA znovu oživila v souvislosti s obrovským nárůstem hrubé pornografie na Internetu a řadou afér s odhalováním pedofilských sítí. I nový návrh zákona CDA II však vyvolal silnou kritiku. Přestože by se většina uživatelů internetu jistě shodla na nebezpečnosti a odsouzeníhodnosti pornografických stránek, nebyl vyřešen problém technického provedení cenzury. Metoda digitální certifikace stránek pověřenými organizacemi je předem zpochybněna subjektivností cenzorů, automatická zařízení (např. založená na filtrování stránek, obsahující vulgarismy) má také svá omezení. Automat není schopen posoudit kontext, v jakém byl vulgarismus řečen - což je tím, co z vulgarismu dělá vulgarismus. Jiné používané metody - sestavování seznamů povolených (whitelistů) či zakázaných (blacklistů) stránek je v prvním případě beznadějně omezující a ve druhém neúplné. Není také jasné, kdo má za "závadné" stránky nést odpovědnost - zda provozovatel serveru či pouze autor. Navíc není možné přijmout zákon na cenzurování Internetu pouze na úrovni národních států, nutná by byla všeobecně akceptovaná mezinárodní dohoda. [54]
31. Odpůrci internetové cenzury jsou přesvědčeni, že online komunita je schopna své problémy řešit i bez rušivého vpádu státní moci. Na internetu například existují organizované skupiny hackerů soustředěné útočících proti pornografickým či spammerským serverům, proti kterým používají legální i nelegální prostředky. Je ovšem sporné, zda tyto skupiny dosáhnou stejné efektivity jako policejní zásah. Jejich činnost je jednak trestná, jednak neúčinná - vymazané pornografické servery jsou schopny obnovit svoji činnost po několika minutách. Proto mnoho protipornografických hackerských skupin - Condemned, Cyber Angels, antichildporn.org opouští hackerské metody a přechází na legální formy boje. I ty se ovšem míjejí s účinkem. Ač je dětská pornografie všude ve světě zakázána (v roce 1982 rozhodnul americký Nejvyšší soud, že se na ní nevztahuje svoboda projevu, daná Prvním dodatkem: trestné je nejen její šíření, ale i pouhé vlastnění), není zatím FBI schopna proti virtuální dětské pornografii zasahovat. Protipornografické skupiny odhadují, že počet nových serverů s dětskou pornografií vzroste každý měsíc o sto padesát nových míst. [55]

32. Měli by správci informačních systémů cenzurovat informace dostupné na provozovaných systémech? Správce informačního systému NYX na Denverské univerzitě byl konfrontován s článkem v Sunday Denver Post, který upozorňoval, že na jedné z diskusních konferencí systému probíhá volná diskuse o pedofilii. Ve skutečnosti se jednalo o diskusi na téma, zda pedofilie je či není zlem. Správce se nakonec rozhodl odolat tlaku na zákaz konference. V jiném případě byl na provozovatele počítačového systému Cleveland Free-Net, užívaného širokou veřejností, vznesen požadavek ze strany některých rodičů zabránit jejich dětem v přístupu k nevhodným (sexuálně orientovaným) dokumentům. Provozovatel systému vyhověl tomuto požadavku a zpřístupňuje tento typ dokumentů pouze na základě potvrzení o plnoletosti či povolení rodičů. [56] Obdobně řešili situaci správci počítačového systému na New England University. Skupina studentů (chlapců) po sobě zanechala na obrazovce počítače sexuální obrázky, stažené z konference alt.sex.erotica. Studentky, které pak přišly do učebny na počítačovou hodinu, byly z obrázků silně pohoršeny a stěžovaly si vedení školy. V jednom případě byla studentka natolik rozrušena, že neudělala v následující hodině zkoušku. Vedení školy se poté rozhodlo omezit přístup na sexuálně orientované konference, což vyvolalo bouři negativních ohlasů, argumentujících svobodným přístupem k informacím. [57] Jaký je eticky nejlepší postup v takových případech?

Hate speech

33. Za hate speech se označuje šíření a publikování dokumentů podněcujících nenávisť k určité skupině – názorové, náboženské, rase, pohlaví, atd. Příkladem hate speech je třeba propagace fašismu nebo jiné totalitní ideologie. V roce 2000 žalovala francouzská vláda portál Yahoo, že zpřístupňuje francouzským uživatelům internetu stránky propagující fašismus. Nese Yahoo za obsah těchto dokumentů odpovědnost, nebo ne? Situace je komplikována dále tím, že v jednotlivých zemích platí různé právní normy, týkající se svobody projevu (v Americe není publikování fašistických dokumentů trestné). Obdobně bylo virtuální knihkupectví Barnes&Noble žalováno Německem za zpřístupňování knihy Mein Kampf německým zákazníkům. I v České republice vyvolalo nekomentované vydání Hitlerovy knihy rozruch a soudní proces. Mein Kampf přitom již v České republice dříve v komentované verzi vyšel, stejně tak byly vydány i antisemitistické Protokoly sionských mudrců. Mělo by být vydávání takových publikací zakázáno? [58]
34. Antisemitistické organizace tvrdí, že Druhou světovou válku vyvolali Židé, aby na základě vyvolaného soucitu dosáhli vybudování vlastního státu. Některé jiné skupiny popírají tzv. "osvětivskou lež" – informace o vraždění Židů v koncentračních táborech. Rozšířený je také názor o židovském vlivu na světovou politiku. Popírání holocaustu je na druhé straně v mnoha evropských zemích trestné. Je správné šíření takových názorů zakázat nebo je lepší jim nechat volný průběh s přesvědčením, že se diskreditují samy? Měly by být potírány například internetové stránky hnutí skinheads nebo jiných rasistických organizací? [59]

35. Rozvoj televize a filmu byl podle názoru mnoha psychologů odpovědný za eticky zkreslené a vychýlené představy o místě sexu a násilí v životě člověka. Podle amerických průzkumů je v televizi zobrazena násilná scéna každých třicet sekund, děti od pěti do patnácti let shlédnou 13400 výjevů zabití člověka. Korelace mezi sledováním televize a násilnickou dráhou jsou předmětem sporů mezi psychology. Podle průzkumů z konce sedmdesátých let vykazovali teenageři, kteří v dětství nadprůměrně sledovali násilné scény v televizi o polovinu větší počet případů násilného chování vůči lidem, zvířatům či majetku. Množí se také případy mladistvých delikventů, kteří se dopustili násilí pod vlivem televizních filmů či počítačových her. Pokud prezentace násilí násilí podněcuje, lze ospravedlnit tvůrce filmů a příběhů, ze kterých „stříká krev“? Je jejich profese eticky negativní, neutrální nebo dokonce v určitých situacích pozitivní? Pokud ano, tak v jakých? [60]

Reklamy na zdraví škodlivé látky

36. Lidské zdraví poškozuje používání návykových látek jako je alkohol, nikotin, drogy. Kolem alkoholu a cigaret ale existuje rozvinutý průmysl, s jejich užíváním jsou spojeny určité kulturní návyky, díky zdanění cigaret a alkoholu získává stát finanční prostředky, totální prohibice se v historii katastrofálně neosvědčila. V současné době jsou v České republice i ve většině jiných zemí potírány zejména ostatní drogy, jejichž veškerá propagace je (podle některých výkladů včetně umělecké formy) zakázána. V České republice tak vyvolala soudní spor například kuchařka Vařme s konopím. Je eticky ospravedlnitelné prosazovat takovou restrikcí? Je správné současně zakazovat propagaci marihuany a povolovat reklamy na cigarety? [61]

Cenzura ve veřejných institucích

37. U organizací, které jsou placeny státem a jejichž cílem je přispívat rozvoji kulturnosti, může vzniknout tlak na omezování fondu a vyloučení závadných publikací. V Československu za první republiky např. platila vyhláška, která zakazovala veřejným knihovnám kupovat do fondu brakovou literaturu - krváky, červenou knihovnu, atd. V USA byl na konci roku 2000 připravován zákon, podle kterého jsou veřejné knihovny, které získají od státu dotaci na připojení k internetu (program e-rate), povinny si od soukromých firem koupit filtrovací program, který zakáže přístup na některé stránky. Tato kauza vyvolala řadu ohlasů: není totiž zjištěné, na jaké stránky tvůrci filtrovacích programů zakázali přístup (jde o obchodní tajemství: viz problém autorských práv na některé softwarové postupy - např. rozeznávání barvy odpovídající nahému tělu v obrázcích). Navíc existuje obava, že firmy budou prostřednictvím svého softwaru elektronicky sledovat počínání uživatelů na síti a zaznamenané údaje pak zneužijí pro cílenou reklamu (reálný případ společnosti N2H2). [62]

38. Na internetu je možné najít i návody na výrobu výbušnin či na různé způsoby spáchání sebevraždy. Je eticky správné vytvářet takové dokumenty? Bylo by například pro knihovníka eticky správným rozhodnutím, kdyby takové dokumenty uživatelé zpřístupnil? Bylo by rozhodnutí jiné v situaci, kdyby bylo pravděpodobné, že uživatel chce spáchat sebevraždu? [63]

Informační exploze, šíření redundantních informací

39. V současnosti se ve světě ročně vydá sto tisíc časopisů v šedesáti pěti jazycích, tři sta tisíc odborných monografií, milión článků a odborných preprintů, denně je přihlášeno tisíc patentů. Z toho ovšem třetina až polovina publikovaných článků není nikdy citována. Devadesát procent nových informací je obsaženo v celkem pěti procentech publikovaných prací, devadesát procent citací je obsaženo v pouhém jednu procentu otištěných článků. Z šedesáti tisíc odborných periodik jich sto padesát dva obsahuje padesát procent citací a dva tisíce osmdesát pět procent citací. Odhaduje se, že osmdesát pět procent vědecké literatury není publikováno pro předávání nových informací, ale pro získání grantů a vědecko - pedagogických stupňů, či jako seberealizace autora. [64]
40. Slovo “spam” se původně v angličtině používá pro označení populárního, byť ne příliš výživného či estetického jídla (například luncheon meat). Ve spojení s internetem se spamem chápe zpráva zaslaná v neakceptovatelném množství kopií do diskusních konferencí či na e-mailové adresy. (O původu tohoto nového významu pro „spam“ existují různé teorie. Podle nejznámější stojí na počátku scénka skupiny Monty Python, ve které skupina Vikingů v restauraci plně “spamů” zpívá stále více nahlas: “spam, spam, spam ...”, až nakonec přestane být možné pokračovat v jakékoliv jiné konverzaci. Podle jiné teorie použil slovo “spam” v urážlivém smyslu návštěvník virtuální komunity PernMUSH, komentující konverzaci jejích obyvatel při jejich posvatném obřadu – hníždění na vejcích. Rozrušení a vzpomínky na “toho darebáka, který nás vyspamoval” se roznesly internetem a začaly používat pro označení zpráv, které ruší ostatní při konverzaci. [65]) Nejtypičtější spamy jsou reklamní upoutávky. Spamming je dnes více než třetinou poskytovatelů připojení považován za druhý největší problém internetu. Roční náklady správců serverů na takové kvantum e-mailů činí 213 miliónů USD [66], na každého uživatele e-mailu případně průměrně dvě tři junk mailů ročně. Spamming je pro internet nejen nepříjemný, ale i nebezpečný - zatěžuje a zpomaluje provoz sítě. Mezi nejznámější spammery patřili jednak Sedar Argic, jednak zejména dvojice právníků Lawrence Canter a Martha Siegel, která na počátku devadesátých let zaplavila news konference reklamami na svou právní kancelář. Jiným přeborníkem ve spammingu byl “Spamking” Wallace. Na počátku devadesátých let vlastně celou diskusi o spammingu rozpoutal, když rozeslal na milióny adres - všech konferencí a elektronických nástěnek - reklamu na služby své advokátní kanceláře Sám Wallace přiznal, že rozesílal dvacet pět miliónu mailů denně, tedy asi devět miliard ročně. Následovaly tisíce rozhořčených mailů, v jejichž důsledku byl Wallace vyhozen postupně od všech poskytovatelů připojení k Internetu. V roce 1998 se pokusil o opětovné zviditelnění zprávou o založení vlastního serveru. Svůj záměr propagoval na serveru firmy Galaxy Net. Výsledek byl opět stejný: záplava telefonátů a e-mailových vzkazů zavalila kapacitu serveru a Wallace byl opět odpojen. Akce antispammerů přitom trvala jediný den. Příběh Cantera a Siegelové byl v podstatě stejný. Oba se stali nechvalně známými spammery, kteří dnes vydělávají peníze na přednáškách o své zkušenosti s internetem. [67] Prostředky, které antispammerské hnutí používá, sahají od zveřejňování jmen největších spammerů na černých listinách, přes mazání spamů z konferencí (cancelfile, cancelbot) po soustředěný protiútok proti spammerské adrese. Mezi osobnosti, které v polovině devadesátých let organizovaly antispammerské hnutí, patří zejména legendární Cancelmoose [tm], který antispammery dal dohromady a zavedl

do jejich počinání jistá pravidla. S jistým zpožděním se ale zdá, že na problém spammingu začíná reagovat i státní správa v jednotlivých zemích. Objevují se první zákony proti spammingu, např. ve státě Washington může být odesílatel junk mailu odsouzen k zaplacení pokuty adresátovi. [68]

41. Formou protestní akce bujícího *kyberaktivismu* je také zasílání protestních e-mailů. Často se používá pro vyjádření nesouhlasu s porušováním lidských práv, jindy dopisy směřují na nadnárodní korporace a velké firmy, které se chovají neohleduplně k životnímu prostředí. Poměrně často využívá tuto formu protestu například Greenpeace. V České republice proběhla v roce 2000 úspěšná mailová akce, kritizující prodej hraček s nebezpečnými ftaláty v nákupním středisku Kotva. Podstatné u této formy angažovanosti je, že protestní mail posílá každý nespokojený občan sám (přestože zpravidla z předdefinovaného webovského formuláře). To je důležitá hranice, která kyberaktivismus odděluje od *hacktivismu*, napadání a narušování serverů z ideologických pohnutek. I v tomto případě mohou být použity e-maily, ty jsou ale z důvodu vyšší účinnosti automaticky generovány a jejich množství a frekvence pak dokáže vyřadit server z provozu. Trochu pochybnou formou protestu je také zasílání řetězových mailů, pod které se postupně podepisuje každý další příjemce a přeposílává je na další adresy. Protest proti plánovanému kácení deštných pralesů v Brazílii, který byl touto formou na podzim 2000 organizován, nepůsobil příliš věrohodně, přestože se později ukázalo, že reagoval na skutečné nebezpečí. Není ale kyberaktivismus jen určitou formou spammingu? [69]
42. Jde o spamming, pokud si firma vytipuje skupinu osob, kterým pak poštou či e-mailem nabídne svůj produkt? Pokud ne, co ji od spammerů odlišuje? Pokud ano, jaké jsou hranice po etický marketing? [70]
43. Jednou z forem reklam na internetu je i “Létající Čestmír” – často bizarní grafické efekty, které zasahují celou obrazovku. Obhájci tohoto druhu reklamy poukazují na pozornost, kterou vyvolává, kritici se cítí být rušeni při práci a poukazují na zbytečná data, která museli stáhnout. Je ale třeba si uvědomit, že bezplatnost většiny provozovaných služeb na internetu je podmíněna právě přítomností reklam. Jaké by měly být hranice pro reklamy na internetu? [71]
44. Spamming je vlastně formou přímého marketingu, známého ze světa papírových reklamních letáků. Američané ročně obdrží 4 milióny tun této nevyžádané reklamní pošty. Zhruba 44% těchto reklamních zásilek není nikdy otevřeno. Množství této pošty na obyvatele odpovídá zhruba roční spotřebě půl druhého stromu. Kdyby 100 000 lidí zabránilo doručování reklam do svých schránek, ušetřili bychom ročně 150 000 stromů. [72] Obdobou antispammerského hnutí je pouze vylepování nálepek na poštovní schránky s prosbou o nevhazování reklamních materiálů, které je často ignorováno. Není tato forma reklamní inzerce horší než samotný spamming? [73]

Zamlžování reality, šíření zkreslených a nepřesných informací

45. Jako vaporware se označuje slibování nového softwarového produktu v nereálném termínu, který se pak nepodaří splnit. Špatnou pověst má v téhle oblasti například firma Microsoft, jejíž operační systém Windows 95 se dostal na trh až devět měsíců po původně avizovaném datu. Zatímco obhájci takového jednání tvrdí, že je správné, jsou-li potenciální uživatelé informováni dlouho dopředu, upozorňují kritici na fakt,

že metoda vaporware může odradit zájemce od zakoupení konkurenčního výrobku, který se dostal na trh dříve. [74]

46. *Otevřete-li mail s názvem JOIN THE CREW, nahraje se do Vašeho počítače nový virus a smaže celý harddisk ... Toto je pravdivý příběh: moje známá si v kině sedla na injekční stříkačku. Když se zvedla našla u ní cedulku: "Vítej do reálného světa – HIV pozitivní" ... Chcete-li vyjádřit svoji solidaritu afgánským ženám, pošlete tento mail co největšímu počtu Vašich známých a forwardujte jej na adresu ... Ve Spojených státech řádí gang zlodějů ledvin, kteří je odebírají z drogovaným obětem a prodávají na černém trhu za velké částky: tento příběh jsem slyšel od známého mé známé, který se na jedné party seznámil s milou dívkou ... Pozor na dětská hřiště síť Burger King – toto je několikátý případ, kdy na hrající se dítě zaútočil chřestýš, stočený do jamky na kuličky ... Chcete-li mi zachránit život, pošlete tento mail na adresu American Cancer Society. Za každý mail mi tato organizace přispěje na léčbu nevléčitelné osteoporózy jater částkou ...* Mailům tohoto druhu se v angličtině říká "hoaxes", tedy něco jako "smyšlenky" (všechny uvedené příklady obsahují lživé informace nebo výzvy k aktivitě, která nebude mít žádný dopad). Hoaxes jsou specifický druh spamu. Způsobují zatížení přenosových pásem, obtěžují uživatele a zneužívají jejich dobré srdce k vykonání nesmyslné aktivity. U některých hoaxes lze předpokládat, že důvodem jejich vzniku mohla být reklama antivirových programů či útok na neoblíbenou společnost. V jiných případech jsou důvody jejich vzniku zcela nejasné. Je etické takové zprávy psát? Je etické je šířit? Existují nějaká kritéria, jak rozeznat pravdivé od lživého? [75]
47. Public relations agentury se zabývají vytvářením příznivého mediálního obrazu svého klienta. Z povahy věci vyplývá, že jejich služby často využívají firmy a organizace, jejichž činnost je veřejností vnímána negativně. Tak pracovala například agentura Burson-Marsteller pro firmu Monsanto, kritizovanou ekology kvůli genetickým modifikacím, pro Pinochetův režim v Chile, nigerijskou vojenskou juntou, firmu Exxon po havárii jejich tankeru na Aljašce nebo firmu TVX, která chtěla v Kašperských horách přes odpor veřejnosti těžit zlato. Vytváření příznivého mediálního obrazu zpravidla spočívá v psaní pozitivně laděných článků do novin, organizaci mediálně líbivých akcí, vydávání ne zcela nestranných brožur, atd. Existují nějaké etické hranice, které by PR agentury měly dodržovat? [76]
48. S touto zkušeností se mi svěřila studentka medicíny Anička. Jako medička se účastnila jednoho z ročníků Pražského maratónu. Byla svědkem kolapsu závodníka, který mohl skončit smrtí (ve skutečnosti byl nakonec zachráněn za cenu odejmuté ledviny). Následující den ale v novinách nebyla o žádných problémech zmínka, hovořilo se pouze o lehkých zdravotních problémech. Nebyli novináři dostatečně informováni? Měla na vyznění článku vliv nějaká PR agentura? Nemohou být podobně zkresleny všechny články? [77]
49. Brněnský profesor environmentální informatiky Hřebíček zjistil, že některé české firmy si při vykazování produkce nebezpečných odpadů pletou jednotky a do ročního výkazu "Hlášení o nakládání s odpady", který zasílají na příslušné okresní úřady uvádí množství odpadu v kilogramech a nikoliv v požadovaných tunách (jistou omluvou je, že produkci nebezpečných odpadů vykazují do formuláře Českého statistického úřadu skutečně v kilogramech). Výsledkem je tisícinásobně vyšší produkce odpadů na podnik. V důsledku špatného výkaznictví

byla Česká republika zbytečně krizována za neúměrně vysokou produkci nebezpečných odpadů. Např. za rok 1999 vykazovala Česká republika ve veřejně přístupném informačním systému o odpadech - ISO (<http://www.vuv.cz/ceho/ceho.html>) téměř o 1 milion tun nebezpečných odpadů více než se ve skutečnosti vyprodukovalo. [78]

50. Stoupenci hnutí Haré Kršna nevěří, že člověk přistál na Měsíci. Podle nich nikdo z nás na Měsíci nebyl a není důvod věřit, že vůbec někdo ano – je to všechno podvod, který nám měl vytáhnout z kapes peníze na zbrojení. Lze vůbec proti takovým názorům argumentovat? [79]
51. Pravděpodobnost nalezení určitých WWW dokumentů vyhledávacími nástroji lze zvýšit vhodně zvolenou volbou klíčových slov, která se vkládají do speciálních metapříkazů v hlavičce stránky. Provozovatelé některých pornografických webů ve snaze o získání nových klientů kopírují do svých stránek klíčová slova nejnavštěvovanějších webů z jiných oblastí, takže se jejich stránky ocitnou ve výpisu výsledků vyhledávání na jakýkoliv dotaz. [80]

Cyberstalking

52. Cyberstalking je obtěžování uživatelů internetu zasypáváním e-mailů zpravidla osobního charakteru či vystavování osobních a lživých informací o konkrétní osobě na internetu. V říjnu 1999 zastřelil 21letý Liam Youens svoji bývalou spolužačku Amy Boyer a poté sám sebe. V minulých měsících na své internetové stránce zveřejňoval tirády o své osamělosti, lásce, nenávisti a vražedných úmyslech vůči Amy. Liamova stránka popisovala, jak se její autor snaží zmapovat informace o Amy na pracovišti a domově a že dokonce zaplatil za shánění jejích osobních údajů jedné firmě, zaměřené na vyhledávání na internetu. Bylo možné Amy smrti předejít? Jakou odpovědnost nese firma, zjišťující pro Liama Amyny osobní údaje? [81]
53. Jake Baker poslal svému kamarádovi e-mail, ve kterém popsal a graficky přiblížil své sexuální fantazie, včetně plánu znásilnit, mučit a zavraždit svou spolužačku. Baker byl uvězněn a odsouzen dříve, než mohl cokoli reálně provést. V soudním sporu šlo o to, zda mail znamenal hrozbu zmíněné spolužačce (která ovšem mail nedostala) a zda mail je či není součástí Bakerova práva na svobodu projevu. [82]
54. V roce 1999 se Randi Barber stala terčem internetové odplaty ze strany svého bývalého nápadníka Dellapenty. Ten uveřejnil v diskusní konferenci její jméno, telefonní číslo, adresu, návod k vypnutí bezpečnostního systému a lživé tvrzení, že Randi sní o tom být přepadena a znásilněna ve vlastním domě. Nejméně šest mužů se pak dostalo do jejího bytu, tucty dalších ji bombardovaly nechutnými telefonáty. Randi se nakonec dozvěděla o zveřejněné výzvě od jednoho muže, který se k ní v noci pokoušel dostat. Policie sice nejprve odmítala Randi pomoci, ale nakonec se Randi za pomoci některých mužů, kteří se na základě falešného inzerátu snažili s Randi seznámit, podařilo zjistit, že za celou akcí stojí její odmítnutý citel. Dellapenta byl odsouzen na šest let do vězení. [83]

Odpovědnost za výrobu informačních systémů a některé další problémy

Informační systémy omezující lidskou svobodu

55. Některé americké firmy využívají elektronický systém, který má přinutit zaměstnance, aby si po použití toalety umyli ruce. Zaměstnanci mají černou krabičku, která se po použití toalety rozbliká a nepřestane, dokud zaměstnanec nepoužije nádrž na tekuté mýdlo a nenechá téct vodu nejméně 15 vteřin. Prohřešky se zaznamenávají do archivu. [84] Je správné omezovat lidskou svobodu z důvodů obecné účelnosti a výhodnosti? Je správné vytvářet informační systémy, které to umožňují? Leží morální odpovědnost na tvůrci systému nebo na jeho uživateli?
56. Problematiku odpovědnosti tvůrců softwaru odráží případ nedostatečného zohlednění ne zcela korektního chování uživatelů, které mělo za následek smrt několika lidí. Francouzský systém Therac-25, používaný v radioterapii, byl založený na sofistikovaném programu. Jak se ale ukázalo, v případech, kdy jeho obsluha omylem nejprve nastavila spínač do špatné polohy a pak jej bleskově stočila na správnou hodnotu, zachoval se systém zmateně. Na monitoru se objevilo nesrozumitelné chybové hlášení a pacient dostal vysokou dávku radioaktivního záření, která ohrozila jeho život. Než byla podstata problému odhalena, zahynulo v různých nemocnicích několik lidí. Bylo povinností tvůrců softwaru předejít problémům, které plynuly z nekorektního užívání přístroje? [85] Představme si situaci, kdy je na programátora vyvíjen tlak vedoucím firmy k urychlenému dokončení programu. Součástí nátlaku je i příkaz, aby programátor přestal s doladováním zabezpečovacích složek systému, které nejsou nezbytně nutné pro provoz. Kdo by měl v takovém případě odpovědnost za případné problémy, které by provoz systému způsobil?

Anonymní remailery

57. Anonymní remailery jsou službou, která umožňuje odesílatelům e-mailů skrýt svoji identitu. Mail je zaslán na adresu remaileru, ten z něj odstraní informace o odesílateli a nahradí je fiktivní adresou (např. anon123@...). Zatímco z tzv. pseudoanonymních remailovacích služeb je možné například na základě soudního příkázání adresu odesílatele dohledat, existují i systémy, které využívají preposílávání zprávy přes několik remailerů s průběžným šifrováním, takže odesílatel je poté skutečně nezjistitelný. Odpůrci těchto služeb upozorňují na jejich zneužívání kriminálními strukturami či obtěžujícími odesílateli. Naopak zastánci hovoří o právu na soukromí, významu služby například pro politické disidenty, zaměstnance, kteří chtějí anonymně udat své zkorumpované nadřízené a bojít se o zaměstnání. Většina provozovatelů remailerů dělá svoji práci z přesvědčení, bez finančního ohodnocení. Podle J. Helsingiuse, provozovatele finského remaileru: *“Je důležité mít možnost vyjádřit svůj názor bez toho, aby každý věděl, kdo to psal. (...) Žiji ve Finsku a vím proto, jak to vypadalo v bývalém SSSR. Když někdo vlastnil kopírku nebo dokonce psací stroj, musel je nechat zaregistrovat a zanechat vzor písma k pozdější identifikaci.”* [86] Je provoz remailovacích služeb eticky správný nebo ne?

Online gambling

58. Rychlým rozvojem prochází od konce devadesátých let provozování online casin a her. Tato casina jsou často fyzicky provozována v oblastech s měkkou legislativou (například oblast Karibiku), jsou ale online dostupná komukoliv na internetu (většinu jejich zákazníků tvoří občané Spojených států, kde je provoz takových podniků přísně regulován). Online gambling umožňuje utrácet peníze mnohem rychleji než klasická casina, hráči mohou například hrát na několika stránkách najednou. Online gambling je také jednou z častých příčin vzniku závislosti na internetu a je častým zdrojem internetových podvodů. Měl by být provoz online casin zakázán? [87]
59. Indiánský kmen Coeur d'Alene má v plánu začít vydělávat peníze na provozu online loterie. Jejich plán vyvolává rozpaky právníků (Indiáni využívají zvláštního právního postavení, které jejich rezervace má), navíc je provoz těchto služeb eticky pochybný. Indiáni ale hodlají ze zisku kompenzovat některé dějinné křivdy: chtějí koupit půdu, která jim byla v historii odňata, získat prostředky na vzdělání dětí a na péči o staré a potřebné svého kmene. Ospravedlňuje cíl postup, který zvolili? [88]

Agresivní počítačové hry

60. Způsobuje hraní agresivních počítačových her agresivnější chování náruživých hráčů? Studie Psychologického ústavu University of Missouri - Columbia z dubna 2000 analyzovala vztah mezi agresivním jednáním, studijními úspěchy a častým hraním agresivních počítačových her: V první studii vyplňovali univerzitní studenti dotazníky, kde odpovídali na otázky mapující jejich zálibu v počítačových hrách a počet případů jejich vlastního agresivního jednání za určitou dobu. Druhá studie experimentálně zkoumala, zda násilné počítačové hry indukují krátkodobé agresivní jednání. V obou případech se původní předpoklad potvrdil. Studenti, kteří častěji hrají agresivní počítačové hry, způsobili v posledním období více agresivních i neagresivních přestupků a jejich studijní výsledky byly v průměru horší, než u studentů nehrajících násilnické hry. Studenti, kteří při experimentu hráli agresivní počítačové hry, prokázali krátkodobě agresivnější reakce, než ti, kteří hráli hry bez násilí. Podle výzkumníků neleží nebezpečí těchto her v přenosu emotivních prožitků, ale v kognitivní rovině - přenosu poznatků o násilných vzorcích jednání v určitých situacích. Počítačové hry jsou přitom podle nich nebezpečnější než sledování násilí v televizi. Hráč se v nich identifikuje s agresorem a ve hře je aktivním strůjcem násilí. Hry navíc mají návykový charakter - fungují vlastně jako kompletní výukové prostředí pro nácvik agresivního jednání. Násilné počítačové hry směřují ke stále větší míře věrohodnosti a grafické dokonalosti - 3D prostředí, dokonalá grafika, zvuky. Obecně lze říct, že s věrohodností násilné hry roste její nebezpečnost. Násilnické počítačové hry stály možná v pozadí mnoha případů dětského násilí posledních let ve Spojených státech. Centrum Simona Wiesenthala například zjistilo, že jeden ze dvou studentů kolumbijské střední školy v Littletonu, kteří 20.4. 2000 postříleli třináct svých spolužáků a dvacet tři jiných zranili, měl na svém počítači upravenou variantu hry Doom, ve které dva útočníci v dlouhých pláštích stříleli na bezbranné postavy. Trh s agresivními počítačovými hrami se navíc velice rozvíjí, nejpopulárnější videohrou roku 1983 byla jedna z nejagresivnějších her - Mortal Kombat. Odhaduje se, že zhruba osmdesát procent prodávaných her je ve své podstatě násilného charakteru. Z 227 univerzitních studentů, kteří se účastnili průzkumu, jich pouhých devět procent nehrálo počítačové hry, Mortal Kombat byla nejoblíbenější hrou dvaceti sedmi procent studentů. Měl by být prodej násilných počítačových her

regulován či zakázán? Nesou tvůrci hry, kterou hráli dětští vrazi z Littletonu, nějakou odpovědnost za jejich oběti? [89]

MUDs a chat

61. MUDs jsou virtuální komunity, ve kterých hráči v textovém, 2D či 3D grafickém prostředí hrají určité role a setkávají se s ostatními hráči. Většina MUDs je motivována fantastickými příběhy, jiné fungují jako prostředí pro společenské aktivity. MUDs a chat jsou obecně považovány za nejadiktivnější služby internetu, odhaduje se, že téměř dvě třetiny klientů Centra pro online závislost svůj problém získalo z chatu či MUDs. [90] MUDs i chat se na druhé straně mohou stát útočištěm všem, kteří se v reálném světě cítí handicapováni zevnějškem, sociálním postavením, neuspokojivým zaměstnáním, atd. Měly by tyto služby být nějak omezovány? Je etické je provozovat?
62. Doug, o kterém referuje Sherry Turkle [91], žije ve čtyřech různých MUDs pod čtyřmi různými identitami: v jednom jako drsný chlapík, v jiném jako svůdná dívka, ve třetím hraje králíka a ve čtvrtém je sexuálním turistou. Představme si dále, že Doug, kterého realita příliš nezajímá, žije velice skromně, je nevybíravý pokud jde o jídlo, ošacení, atd. Představme si, že se Doug do reality dostane jen v nezbytných případech a že se jeho život odehrává téměř výlučně v některém z MUDs. Doug v reálném světě nikomu neškodí a ve virtuálních světech respektuje pravidla, která jsou v nich ustanovena. Je dokonce v některých virtuálních světech velice ctěn (může se například proslavit chováním své postavy, svými programátorskými schopnostmi a schopností navrhovat nové místnosti, může se angažovat za více demokracie na MUDs, atd.). Lze Dougovi něco vytknout?
63. V MUDs dochází k vysokému stupni identifikace se svými avatary. Pomocí určitých programátorských postupů lze ale dosáhnout toho, že hráč ztratí nad svojí postavou kontrolu a je svědkem toho, jak její pohyby řídí někdo jiný (takové případy se nestávají často, jsou komunitou MUDs a jejich správci přísně potírány, ale někdy se stanou). V MUDs, ve kterých je možné sexuálně žít (výměna sexuálně orientovaných textů), již došlo k několika případům znásilnění – například osobě vystupující pod jménem Legba byla sebrána postava a vedena k sexuálnímu aktu s jinou postavou. V reálném světě nedošlo k žádné újmě. Přesto znásilnění své postavy reální hráči velice těžce pociťovali, znamenalo to pro ně těžký šok. Je možné posuzovat takové online znásilnění stejně jako v reálném světě? Jedná se vůbec o prohřešek? [92]

Hacking a cracking

64. Hackeři jsou internetová komunita, která věří, že by všechny informační systémy měly být přístupné. Jejich činnost se většinou omezuje na nelegální proniknutí do informačního systému bez poškození souborů. Hackeři tvrdí, že pomáhají odhalovat slabá místa v zabezpečení systémů a tak pomáhají společnosti. Hackerské metody jsou ale často využívány crackery, kteří v systémech, do kterých pronikli, mažou soubory, přepisují stránky posměšnými nápisy nebo ovládají na dálku počítačem řízené systémy. O jejich možnostech se vedou diskuse. Jako příklad nadsazování jejich vlivu byl uváděn smyšlený případ vychýlení vojenského satelitu na počátku 90. let. Tato fáma se v březnu 1999 stala skutečností, neboť skupina crackerů elektronicky ovládla britský vojenský satelit, převedla jej na jinou dráhu - a začala britskou vládu vydírat. [93] V USA crackeři na přelomu 80. a 90. let dokázali ohrozit provoz linky 911 (obdoby naší 158), čímž riskovali ohrožení mnohých životů, či přivést ke zhroucení významnou americkou telefonní sítí AT&T. Crackerské akce jsou jistě zavrženíhodné. Existují ale případy, kdy by jejich jednání mohlo být morálně akceptovatelné? Je akceptovatelná hackerská argumentace o službě společnosti?
65. Sdružení The Earth Liberation Front spolu s The Animal Liberation Front využívají internet jako nástroj boje proti laboratorním testujícím na zvířatech. Při své akci zaplavily padesáti tisíci elektronickými protestními dopisy počítačovou síť švédského výzkumného ústavu, který používá pro svou práci opice. *"Můžeme velice jednoduše způsobit, aby počítače všech těch, kteří se odmítají připojit, odmítly službu. Můžeme tyto počítače napadnout viry. Můžeme do nich bezrestně vstoupit; ostatně to už jsme v několika případech udělali a vypůjčili jsme si pro nás užitečné údaje. Pakliže se nám někdy zachce, budeme moci údaje v obsluhujících počítačích také zničit,"* říká jeden z oněch padesáti tisíců vzkazů, odeslaných z USA do Švédska. [94]
66. Experti Pentagonu odhadují, že největší nebezpečí nebudou pro USA v blízké budoucnosti znamenat konvenční či jaderné zbraně, ale hackerské (crackerské) útoky proti řídicím systémům: *"Během války v Zálivu hackeři útočili na armádní zásobovací systém. Kdyby se jim průnik zdařil, mohli poslat nasazeným jednotkám místo nábojů zubní kartáčky,"* tvrdí expert na počítačovou kriminalitu Jim Christy. Pentagon pak vypočítává, že sám je ročně terčem 250 tisíc pokusů o ilegální průnik do svých počítačových systémů - každé dvě minuty jeden. Přitom 65 procent z nich je úspěšných. *"Deset lidí se statisícem dolarů může vyřadit vojenskou informační sítí na týden. Dvakrát tolik infoválečníků s jedním milionem dolarů srazí na kolena celé Spojené státy na dva až čtyři týdny. Stovka specialistů za třicet milionů dolarů poškodí americkou infrastrukturu tak, že si její plná obnova může vyžádat roky,"* varoval již dříve Bílý dům expert na "infowar" Frederick Cohen. [95] V roce 1999 za války s Jugoslávií byl napaden server NATO organizovaným útokem jugoslávských hackerů. Dva dny byl server zahlcen a přestalo fungovat šíření tiskových zpráv e-mailem. Svoji virtuální rovinu měly i konflikty v Čečensku a Palestině. Představme si situaci, kdy vláda demokratické země zvažuje, zda rozbít servery či jinak narušit počítačové systémy osobám a organizacím podezřelým z terorismu. Je použití crackerských metod v takovém případě akceptovatelné? Bylo by tomu jinak, pokud by nešlo o teroristy, ale zneprátený stát?

67. Tak jako hacking, je i tvorba počítačových virů částečně koníčkem, částečně prostředkem kriminální činnosti a ideologického boje. V rozhovoru [96] s několika jejich producenty se jako odpověď na motiv jejich počínání objevují odpovědi jako *“Je to můj koníček, myslím že jako každý jiný, někdo sbírá známky, někdo se rýpe v zahrádce a někdo píše viry.”* *“A proč si narkomani píchají heroin a nedělají něco užitečného? Já osobně se pokládám za chlebováře těch, co vyvíjí antivirové programy. A kdybych dělal něco jiného, vždy se najde někdo, kdo mě nahradí.”* V listopadu 1988 se poprvé objevila možnost šíření počítačových virů přes internet. Počítačový červ, kterého vytvořil Robert Morris, syn ředitele americké Národní bezpečnostní agentury (agentury pro bezpečnost počítačů), a který se šířil elektronickou poštou, zamořil a znehybnil několik tisíc počítačů. Přestože jeho autor byl odsouzen k veřejným pracím a policejnímu dohledu, nešlo o poslední případ. V prosinci 1997 nakazili američtí hackeři globální internetový katalog zdrojů Yahoo! počítačovým červem, který se překopíroval a smazal disk každého počítače, jehož uživatel se na Yahoo! připojil. Vzhledem ke zhruba milionové denní návštěvnosti tohoto seznamu bylo štěstí, že jeho provozovatelé “červa” odhalili a zlikvidovali v pár minutách. V blízké budoucnosti, až budou prostřednictvím informační dálnice evidovány a vyřizovány všechny finanční transfery, úřední evidence, dopravní dispečink, atd. by mohla nehoda tohoto druhu chod společnosti vážně pošramotit. V květnu 2000 napadl tisíce počítačů po celém světě elektronickou poštou šířený virus I love you, vypuštěný do světa pravděpodobně na Filipínách. Další mutace tohoto viru, napadajícího pevný disk počítačů a automaticky se rozesílajícího na adresy v adresáři, se objevily vzápětí. Internetem šířené viry se staly všední realitou.
68. Informační systémy na internetu je možné vyřadit ještě dalším způsobem. V únoru 2000 se v několika dnech zhroutilo několik výkladních skříní e-bussinessu, jako byly server prohlíдача Yahoo, zpravodajská agentura CNN, online aukce E-Buy, knihkupectví AMAZON a další. Ke kolapsu došlo uplatněním nového postupu: tzv. DDoS, distribuovaného a z více stran pocházejícího přívalu požadavků na server. Celý útok, jehož výsledkem byly milionové ztráty, přitom teoreticky mohla mít na svědomí jediná osoba, která rozšířila svůj program po “nic netušících” počítačích. Ty potom bez vědomí svých provozovatelů zaplavily své “oběti” smrští dotazů, které nebyly napadené servery schopné zvládnout a složily se. Nesou v tomto případě odpovědnost i provozovatelé počítačů, ze kterých byly bez jejich vědomí rozesílány e-mail? [97]

6. Makroetické problémy

Makroetické problémy jsou etické otázky, které se objevují nad analýzou širších společenských dopadů informačních služeb a technologií. Makroetické úvahy přenášejí téma ze soudu lidských činů k soudům technologií, což evokuje otázku, zda technologie vůbec z etického hlediska lze nějak hodnotit. Můžeme o nějaké technologii (například o internetu) říci, že je dobrá či špatná?

Podle Deborah Johnson [98] existují čtyři hlediska, na základě kterých můžeme mluvit o tom, že technologie obsahují hodnoty a nejsou jen pouhými prostředky. Volně podle Johnsonové:

- **Hledisko původu** – můžeme hodnotit, s jakými cíli technologie vznikla a jaká je její historie. Zaměříme-li se na internet, je jeho hodnocení ambivalentní. Internet vzniknul jako armádní projekt spojovaný s hrozbou jaderné války. Významná část jeho historie je ale spjata s akademickým prostředím a myšlenkami svobody projevu a volného šíření idejí.
- **Hledisko symbolických významů** – můžeme hodnotit, jaké atributy a významy jsou s technologií ve společnosti spojovány. Co je spojováno s internetem? Módnost? Byznys? Održení od reality?
- **Hledisko podpory určitých skupin** – můžeme hodnotit, komu technologie pomáhá, kdo z ní má zisk. Internet asi nejvíce prospívá dost nesourodým skupinám: občanským sdružením, nadnárodním společnostem, studentům, vědcům, některým osamělým lidem.
- **Hledisko vlastností a dopadů** – technologie mají určité fixní a určité pružné vlastnosti, které jsou, nejsou či mohou být konzistentní s určitou formou uspořádání společnosti, mohou vyvolat určité společenské změny, které můžeme hodnotit. Internet je založen na myšlence decentralizace a proto se těžko snáší s totalitními režimy. Na druhé straně může internet pomáhat jak snížení materiálové náročnosti naší civilizace, tak nárůstu spotřeby – záleží na nastavení vnějších podmínek (v tomto případě např. na míře zdanění energetických a surovinových vstupů).

Protože vyhodnocování těchto dopadů je velice složité a stojí často na nejednoznačně interpretovatelných průzkumech, je třeba v jejich etickém hodnocení zachovat jistou opatrnost. Předkládám pro posouzení několik problémových okruhů:

Informační technologie a moc

69. Informační technologie jsou vždy v úzkém spojení s mocenskými vztahy. Mohl by se v Německu objevit Hitler nebýt rozhlasu, který přenášel davům jeho vystoupení? Udržel by se Stalin až do smrti, nebýt filmu a tisku, který vytvářel kult jeho osobnosti? V případě internetu můžeme doufat, že posílí šance veřejnosti spolupodílet se na rozhodování a vystaví správní orgány mnohem účinnější kontrole, než je tomu dnes. Internet může umožnit přechod vyspělého světa k určitým formám participační či přímé demokracie. Na druhé straně může být internet zneužíván státní mocí pro účinnější dozor nad občany, může být dokonalou realizací Orwellovy obrazovky. Pokud budeme považovat demokracii za pozitivní hodnotu a totalitu za negativní, jaké informační technologie můžeme z hlediska jejich slučitelnosti s nějakou podobou uspořádání společnosti považovat za vhodné?

70. V informační společnosti dojde k jistému přeskupení moci: část svého vlivu ztratí národní státy, které nebudou schopny kontrolovat všechny finanční toky svých občanů

a budou muset ustupovat mezinárodním silám, naopak získají nadnárodní společnosti a občanská sdružení. Dojde také k určitému setření národních identit. Jak hodnotit tyto dopady? Byly by bez globálních informačních technologií možné? [100]

Digitální rozdělení společnosti

71. Informační technologie nejenom spojují (globální vesnice), ale také rozdělují. Ti, kteří mají k technologii přístup (information rich), jsou vždy zvýhodněni proti těm, kteří jej nemají (information poor). Internet dává lidem mnohé možnosti, ty ale stále nemůže využívat zhruba devadesát procent lidstva (internet má dnes zhruba šest set miliónů uživatelů). Nehrozí spíše, že internet rozdělí svět na privilegované obyvatele první třídy a na ty ostatní? Zkušenosti dále ukazují, že zavedení internetu přivádí do méně vyspělých regionů nové investice, které ale nejsou rozloženy rovnoměrně: nejvíce vydělávají ti, kteří na tom už dříve byli nejlépe (např. v chudších regionech vydělávají zejména větší města). Pokusy zavádět internet do nejchudších regionů, jako je třeba subsaharská Afrika, naráží na tolik bariér, že je otázkou, zda by nebylo užitečnější volit jinou formu rozvojové pomoci. [101]
72. Otázky vyvolávají například i dopady televize na jiné kulturní oblasti. Pomáhá satelitní televize spíše globálnímu porozumění, nebo růstu mezikulturního antagonizmu? Jak jsou moderní informační technologie slučitelné s kulturami, které vznikly na jiných základech než evropská civilizace? Jakým způsobem mění internet islámskou, jihoamerickou, indickou či čínskou kulturu? Nehrozí v důsledku globální komunikace setření všech kulturních specifik? [102]

Cyberspace a zájem o dění v reálném světě

73. Informační technologie vznikly pro lepší porozumění světu, přesto se ale pro mnohé stávají cestou, jak z tíže života v realitě utéct. Jak v tomto bodě hodnotit televizi a internet? Průzkumy, hodnotící zájem častých uživatelů internetu o místní komunitu a kontakt s přáteli a rodinou v reálném světě, vyznívají rozporně: podle některých internet tento zájem utlumuje, podle jiných naopak oživuje. Zatímco některé komunitní sítě, jako například kalifornská WELL [103], povzbudily místní obyvatele k setkávání tváří v tvář, pro mnohé absolventy vysokých škol, neúspěšné při hledání zaměstnání, se naopak internet stal místem úniku a budování alternativního sociálního prostředí.

Informační technologie a životní prostředí

74. Optimistické předpovědi z osmdesátých let věřily, že díky počítačům dojde k veliké úspoře papíru a že vznikne "paperless society". Ve skutečnosti se spotřeba papíru ve světě i v nejvyspělejších zemích stále zvyšuje. Studie Boston Consulting Group odhadují, že pokles spotřeby papíru na výrobu tištěných novin, odborných periodik či referenčních materiálů, které se částečně zdigitalizují, bude převýšen nárůstem spotřeby kancelářského papíru pro individuální tisk. Internet tedy zatím nevyvolává úspory, ale naopak nárůst spotřeby. Přitom je ale možné si představit, že při zdražení papíru a zpřístupnění kvalitního přenosného zařízení pro čtení digitálních dokumentů by tento trend bylo možné zvrátit. [104]
75. Díky teleworkingu, zaměstnání na dálku, které umožňuje internet, může dojít k úsporám pohonných hmot, energie na vytápění a svícení v kancelářích. Z tohoto hlediska by tedy rozšíření této technologie mohlo pro životní prostředí být přínosem. [105]

Informační technologie a stabilita společnosti

76. Rostoucí složitost informační společnosti implikuje její rostoucí křehkost vůči teroristickým útokům a technickým selháním. Společenská reflexe této křehkosti může vést k šíření chiliastických nálad a neadekvátní reakci lidstva na hrozící problémy. Žádná společnost nebyla v historii tak zranitelná, tak ohrožitelná tak malým počtem lidí, jako společnost informační. Spolu s růstem její složitosti bude růst rozsah škod, způsobitelných cyberwar, crackingem, zneužitím počítačů v zájmu jakékoli ideologie. Nejsou počítačové technologie tedy skutečně spíše hrozbou, než příslibem? [106]

Informační technologie ve výuce

77. Informační technologie dávají nové možnosti didaktickým postupům ve výuce a zpřístupňují vzdělání i těm skupinám, pro které by jinak bylo nedosažitelné (např. distanční vzdělávání prostřednictvím internetu). Internet na druhé straně může pro děti znamenat i mnohá nebezpečí, jednak ve vztahu k nevhodným dokumentům, jednak například z hlediska nebezpečí vzniku závislosti. Internet výrazně mění výuku na všech stupních ve všech předmětech, klade ale vysoké nároky na vyučující, kteří musí ohlídat, zda je skutečně využíván v souladu se vzdělávacími cíli školy. [107]

Informační technologie a zaměstnání

78. Internet vyvolá veliké změny uvnitř pracovního trhu. Teleworking ponechá zaměstnancům možnost, aby pracovali na dálku ze své domácnosti a povede tedy jistě k příjemnějšímu životnímu stylu. Změny v pracovní poptávce na druhé straně vyvolají jistou nezaměstnanost u těch pracujících, kteří se nebudou schopni přeučit na práci s informačními technologiemi. Teleworking možná povede k růstu počtu pracujících na "volné noze", těch, kteří nebudou svázáni s konkrétní firmou a nechají se vždy najmout pouze na dočasnou, vysoce odbornou práci. To na druhé straně může být později firmami vynucovaný pracovní styl, který povede ke snížení sociálních ohledů zaměstnavatelů. [108]

Informační technologie a svoboda

79. Zavádění informačních technologií se vždy nejprve jeví jako otázka svobodné volby, později se ale stává vynucovanou společenskou praxí. Příkladem jsou mobilní telefony: přestože jsou prezentovány jako vyjádření touhy po osobní svobodě, je stále obtížnější je nevlastnit a mnohé firmy dnes zájemce o práci bez mobilního telefonu nezaměstnávají. Nehrozí tím lidstvu nebezpečí? Nesměruje stále významnější propojování lidí s informačními technologiemi k jakési kyborgizaci člověka? Byl by takový vývoj pro lidstvo dobrý? [109]

Další vývoj informačních technologií

80. Je eticky přijatelný každý směr vývoje, který v informační oblasti probíhá? Neměl by tento vývoj podléhat větší společenské kontrole? Jaké změny přinese vývoj "kvantových počítačů", umožňujících teoreticky překonání rychlosti světla při přenosu dat? Jaká nebezpečí plynou z vývoje umělé inteligence a jejich aplikací ve vojenství či rozhodovacích procesech? Je žádoucí snažit se stvořit "umělý život" - složitě naprogramované stroje, chovající se jako zvířata? Je každý pokrok v informatice dobrý? [110]

7. Závěr

Odolal jsem pokušení a většinu příkladů, které jsem předložil v předešlé kapitole, jsem v samotném textu ponechal bez vlastního komentáře. Zkuste se nad nimi zamyslet sami! Přesto jsem se nakonec rozhodl svoje předsevzetí trochu korigovat. Svým způsobem je laciné pouze jmenovat problémy a nezaujmout k nim žádné stanovisko. Proto jsem nakonec zvolil určitý kompromis a včlenil své názory do poznámek. Velice pravděpodobně dojdete v řadě případů k jiným závěrům a jiným hodnocením. Je už podstatou našeho údělu, že pravdy nikdy nedosáhneme – ale přesto k ní můžeme stále směřovat, a to právě třibením názorů v diskusích.

Řada mých postojů může vyznívat dost provokativně: myslím si o řadě běžných aktivit informačního průmyslu, že jsou v rozporu s etickými principy a neměly by proto být vykonávány. Pokud se náhodou některou z těchto činností zabýváte, zkuste se zamyslet nad tím, jak si její etickou nezávadnost zdůvodnit. Pokud vás nic nenapadne, může být tento text dobrým podnětem pro další úvahy.

Značným problémem, na který jsem v práci narazil, je neexistence českých termínů popisujících některé jevy na internetu. Jak například jednoslovně vyjádřit pojmy jako “netizens”, “cyberstalking”, “hoaxes”, “vaporware”, “digital dividing”, atd? Nahrazení alespoň některých z těchto pojmů jednoduchým českým ekvivalentem by mohlo být výzvou pro komunitu uživatelů internetu.

Někdy se třesu, když si uvědomím, kolik stromů padlo na všechny materiály, které jsem si vytisknul a práce, které jsem napsal. Je fascinující, s jakou urputností dbáme na kvalitu citací a jakou hloubku lhostejnosti cítíme vůči narůstajícím horám papíru. Nezbývá mi než doufat, že tato skripta pro vás budou alespoň trochu užitečná.

Poznámky

- [1] Tuto historku jsem slyšel na semináři Ekologická etika od profesora Erazima Koháka.
- [2] Vilém Occam (také Vilém z Ockhamu) sice neformuloval svoje učení výslovně jako učení o dvojí pravdě, ale v praxi muselo jeho oddělení oblastí rozumu a víry mít stejné důsledky.
- [3] O neochotě vědců zastavit výzkum i v případě pravděpodobnosti jeho fatálních dopadů na lidstvo v. JOY, Bill. Why the future doesn't need us. *Wired Magazine*.
<http://www.wired.com/wired/archive/8.04/joy.html>. 27.3.2000.
- [4] Předchozí odstavce jsem přebral z: ČINČERA, Jan. Internet a trvale udržitelný život. Environmentální a společenské dopady rozšiřování globálních počítačových sítí. [Disertace] Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze, 2001. 168 s.
- [5] V následujícím zjednodušeném přehledu etických teorií vycházím zejména z:
ANZENBACHER, Arno. Úvod do etiky. Praha: Zvon, 1994. 292 s.
SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. 285 s.
- [6] NAVRÁTIL, Jiří. Ve světě taoismu. Praha: Avatar, 1992. S. 68.
- [7] HEIDEGGER, Martin. O humanismu. Praha: Ježek, 2000. S. 49.
- [8] JANOŠ, Karel. Informační etika. Praha: Univerzita Karlova, 1993. S. 47.
- [9] MOOR, James H. What Is Computer Ethics. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 23.
- [10] CAPURRO, Raffael. Ethical Challenges of the Information Society in the 21st Century. [WWW dokument] <http://v.hbi-stuttgart.de/~capurro/EEI21.htm>. Poslední aktualizace 17.2.2001. Stav ze dne 1.10.2001.
- [11] LADD, John. Ethics and the Computer World: A New Challenge For Philosophers. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S.44
- [12] CAPURRO, Raffael. Moral Issues in Information Science. [WWW dokument] <http://www.capurro.de/moral.htm>. Poslední aktualizace 12.5.2001. Stav ze dne 1.10.2001.
- [13] LADD, John. Ethics and the Computer World: A New Challenge For Philosophers. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 45.
- [14] ROGERSON, Simon, BYNUM, Terrell Ward. Information Ethics: The Second Generation. [WWW dokument] http://www.ccsr.dmu.ac.uk/resources/general/discipline/ie_sec_gen.htm. Vznik dokumentu 1996. Stav ze dne 10.10.2000.
- [15] LADD, John. Ethics and the Computer World: A New Challenge For Philosophers. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 46-7.
- [16] MOOR, James H. What Is Computer Ethics. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 25.
- [17] Podle: ZLATUŠKA, Jiří, Fakulta informatiky, Masarykova universita, Brno. Informace a etické standardy užití počítačů. [WWW dokument] <http://www.fi.muni.cz/%7Ezlatuska/papers/rufis-c-zlatuska.html>
- [18] Podle: SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. 285 s.
- [19] SHEA, Virginia. The Core Rules of Netiquette [WWW dokument] <http://www.albion.com/netiquette/corerules.html>. Vznik dokumentu 1999.

- [20] Podle: JANOŠ, Karel. Informační etika. Praha: Česká informační společnost, 1993. S. 128. Překlad Jan Činčera.
- [21] SENJUK, Václav. (AliaWeb) Zpráva č. 12193, 1.9.2000 13:13:25
http://mediazurnal.zpravodaj.cz/dpg_m12193.htm
- [22] CAPURRO, Raffael. Ethical Challenges of the Information Society in the 21st Century. [WWW dokument] <http://v.hbi-stuttgart.de/~capurro/EEI21.htm>. Poslední aktualizace 17.2.2001. Stav ze dne 1.10.2001.
- [23] Pana Nováka a pana Špínu jsem si vymyslel jako ilustraci k zákonu o přístupu veřejnosti k informacím o životním prostředí. Pokud vím, ve všech zemích Evropské Unie je v takových případech právo vědět právu na soukromí nadřazeno. Krajský úřad jedná přesně ve shodě se zákonem č. 123/1998 Sb. Je ale eticky správný samotný zákon? Věřím tomu, že ano. Pan Špína svým jednáním poškodil mj. i pana Nováka. Pan Novák má právo se to na něj dozvědět.
- [24] O problému se psalo ve více novinách. Jde o stejný případ jako u případu pana Špíny? Z teleologického pohledu jasně ne. Odhalení informací přineslo více škod, než užitku. Deník neotisknul jména delikventů z touhy po varování obyvatel, ale kvůli vyšší prodejnosti. Použil tak osob jako prostředku – porušení Kantovy zásady, ale i principu akarmy.
- [25] Zpětná vazba je pro učitele určitě prospěšná. Zpřístupnění výsledků studentům je férové, protože pokud by se je nedozvěděli, klesal by jejich zájem o hodnocení. Na druhé straně by nastupující pedagog měl být o způsobu zveřejňování svého hodnocení předem informován.
- [26] V těchto případech jde zjevně o aplikaci Aristotelovy zásady “zlaté střední cesty”, kompromisu mezi neinformováním a zveřejňováním nesmyslných detailů. Hledání takového kompromisu bude ale v informační společnosti stále obtížnější. Informace jsou zbraň, právo vědět je často zneužíváno jako útočný prostředek proti opozičnímu či nepohodlnému politikovi. Nejelegantnější způsob, jak prosazovat vlastní zájmy, je ohánět se některou z ušlechtilých zásad a svobod. Nakonec nepůjde utajit nic. Jako uživatelé informací můžeme alespoň bojkotovat a nečíst to, co tuto optimální hranici překračuje. Jako producenti a zprostředkovatelé informací musíme doufat, že budeme-li slušní, nezkrachujeme a jiní slušní lidé nás podrží.
- [27] Spor mezi deontologickou a teleologickou etikou. Větší společenský prospěch patrně přinese dobrá reportáž. Cesta k ní je ale z etického hlediska špatná. Novináři by se asi měli na své cestě za reportáží držet svého svědomí a etické normy neporušovat. Pokud jde o problém nezúčastněného přihlížení utrpení: myslím, že správnou cestu ukázali čeští novináři, kteří založili organizaci Člověk v tísni. Zůstat „mimo“ asi dost dobře nejde.
- [28] INTRONA, Lucas D. Privacy and the Computer: Why We Need Privacy in the Information Society. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 189.
- [29] Item.
- [30] Stát má povinnost chránit bezpečí svých obyvatel. Porušováním soukromí se ale dopouští etického prohřešku, jde tedy o to, zda “účel světí prostředky”, a menší zlo je ospravedlnitelné jako prevence před zlem větším. Klasické téma sporu mezi teleologickou a deontologickou etikou. Před tím, než se přikloníme na teleologickou stranu, je dobré zamyslet se nad společenskými dopady, které postupná eroze soukromí vyvolá.
- [31] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S. 61-63. Myslím, že takové jednání zaměstnavatelů je neospravedlnitelné a dostává se do střetu se všemi etickými teoriemi. Navíc je i kontraproduktivní: skutečně si zaměstnavatelé myslí, že ukáznění a kontrolování zaměstnanci podají lepší výkony, než zaměstnanci svobodní a spokojení?

- [32] Fiktivní případ podle: HALLECK, John. In order to justify ... [WWW dokument] <http://www.nd.edu/~rbarger/alt-demons.cse> . Vznik dokumentu 1996. Stav ze dne 22.2.2002. Správné to rozhodně není. Zaměstnavatel má právo zablokovat svým zaměstnancům na tyto konference přístup. Pokud tak neučinil, musí se smířit s tím, že si prohlíží i divné stránky.
- [33] Případ, o kterém se před několika lety hojně diskutovalo na internetu. Pokud je pravdivý, má americké námořnictvo jasně psí hlavu.
- [34] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S. 64-67. Ponižování lidí ve jménu vyšší efektivity. Špatné jak teleologicky, tak deontologicky: v dlouhodobějším měřítku a větším rozšíření by taková praxe vyvolala velké společenské napětí a nestabilitu. Veliké nebezpečí informační společnosti.
- [35] Nechat se elektronicky okukovat je věcí každého. Přestože mi rozmach této záliby připadá hrubě znepokojující, nejde nakonec o nic jiného, než o nový ventil pro exhibicionistické sklony, které v nás jsou. Průmysl, který je na jejich využívání založený, etický není, protože vyvolává dojem, že ztráta soukromí je přirozená a atraktivní věc. Lži, které se kolem něj soustřeďují, jsou logickým pokračováním tohoto nesprávného úsilí.
- [36] MOOR, James H. Towards a Theory of Privacy in the Information Age. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 204. Případ rozebírám výše v textu. Samozřejmě, že eticky v pořádku není.
- [37] ZAJÍČEK, Ladislav. Chcete na Inetu vyspionovat informace o komkoli? No problem. *News on 'Net - Denní zpravy z Internetu - BAJT - 20.2.2000.* <http://www.pvtnet.cz/news/>. Jen stručně Kantovo pravidlo: budou-li se takto chovat všichni, zmizí soukromí. Zlaté pravidlo: Souhlasil by provozovatel této služby, aby takto někdo shromažďoval informace o něm? Myslím, že není o čem mluvit.
- [38] Využívání osob jako prostředku pro vlastní obohacení – v tomto případě ještě zneužívání obzvláště těžké lidské situace. Odporné jednání.
- [39] Ve skutečnosti přináší zavedení systémů jako je TRI prospěch všem stranám: veřejnosti, státu i samotným firmám. Manageři získají nástroj, podle kterého mohou srovnávat a vyhodnocovat efektivitu nakládání se surovinami, navíc se mohou zapojit do obchodu s těmito látkami. Řada etických dilemat po komplexnějším vyhodnocení zmizí. Povodně v České republice v srpnu 2002 ukázaly na případu firmy Spolana, jak je „zatloukání“ informací kontraproduktivní – uškodilo firmě určitě více, než kdyby o únicích chlóru ze zatopených objektů hned pravdivě informovala veřejnost.
- [40] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S. 130. Přestože jsem si příklad půjčil z americké reality, je tato situace myslím dost povědomá všem učitelům v naší republice. Na rozdíl od producentů softwaru si myslím, že v nezbytných případech to ospravedlnitelné je.
- [41] Představme si situaci, kdy učitel v chudé zemi učí jen ty, kteří mají na školné. Vzdělání není zárukou na budoucí šťastný život, ale je jedním z jeho předpokladů. Učitel musí z něčeho žít, ale pokud si alespoň pár dětí nevezme zdarma, chová se jako „sobecká krysa“. Rozvojové země potřebují víc než jenom informace, ale ty také. Producenti informačních zdrojů by měli být vůči takovým požadavkům vstřícní, na druhé straně by jim mezinárodní společenství mělo za vzniklé finanční ztráty platit kompenzace.
- [42] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S. 132.
- [43] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S. 138.
- [44] Výše uvedené případy jsou si dost podobné. Chránit autorsky konkrétní realizaci je oprávněné, zatímco chránit myšlenky a ideje je přemrštěné.

[45] Pokud si někdo zaregistruje doménu www.jancincera.cz a nebude to shodou okolností můj jmenovec, budu to chápat jako újmu, stejně, jako by to cítil on sám. Záleží ale také na účelu, se kterým k registraci došlo: bude-li ona osoba X na svých stránkách provozovat informační servis o mně nebo mém jmenovci a nepůjde-li o šíření nepravd či urážek, jedná X správně a v souladu s obecně akceptovanými pravidly při registrování domén: kdo dřív přijde, ten dřív mele. Pokud v takovém případě proti X zasáhnu, nejsem v právu.

[46] Ve skutečnosti se jedná o součást širšího útoku hudebních firem proti internetové konkurenci, s etikou nemá tento případ co dělat.

[47] Případ má několik rovin: Tvůrci Napsteru nesou samozřejmě odpovědnost za svůj produkt, stejně jako Samuel Colt či R. Oppenheimer za ten svůj. Napster i bubínkový revolver přinesly některým lidem dobré a jiným zlé. Odpovědnost tvůrce za určitou technologii by měla být diskutována, ale její soudní trestání je pochybné. Stávající společenská praxe přestává zjevně stačit. Snad by nové technologie před zavedením na trh měly být podrobeny širší diskusi o jejich možných dopadech – obdoba procedury EIA, která se běžně používá před schválením investičních záměrů a koncepcí s možným vlivem na životní prostředí - či veřejné diskusi, která probíhá před zaváděním nových internetových standardů. Ze strany hudebních společností nejde o hájení spravedlnosti, ale o obranu vlastních, ne příliš spravedlivě nabytých zisků.

[48] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S. 128.

[49] Myslím, že je třeba rozlišovat mezi komerčními stránkami a stránkami neziskovými, mezi obrázky chráněnými copyrihtem a těmi bez copyrihtu, obrázky soukromého či obecně informačního charakteru. Nebude mi vadit, když někdo použije moji fotografii hor z dovolené, pokud na ní nebude vydělávat. Omezovat tzv. „deep links“ je nesmysl, protože pokud by se to stalo pravidlem, nesmírně by se zhoršila možnost prohledávání internetu a nakonec by prodělali všichni.

[50] Problém citací je věčný. V případě studentských prací je třeba na jedné straně zadávat zajímavá témata, na straně druhé důsledně vracet plagiáty. Někdy mě fascinuje, že si studenti vůbec neuvědomují, že něco dělají špatně.

[51] JOHNSON, Paul. Intelektuálové. Praha: Návrat domů, 1995. 381 s.

[52] LELAND, Bruce H. Plagiarism and the Web. [WWW dokument]

<http://www.wiu.edu/users/mfbhl/wiu/plagiarism.htm> . Poslední aktualizace 29.1.2002. Stav ze dne 11.3.2002.

[53] POST, David G. The First Internet War. [WWW dokument]

http://www.cli.org/DPost/X0003_ARTICLE4.html . Vznik dokumentu 1996. Stav ze dne 11.3.2002. Příběh podle mého názoru ukazuje, že když se za správnou věc bojuje nesprávnými prostředky, objeví se řada nečekaných a nechtěných konsekvencí. Když něco na webu nevystavím, tak tím dávám najevo, že nechci aby to bylo vystaveno – s tím by jistě souhlasili i hackeři, byť jsem s nimi v odporu vůči Scientologické církvi zajedno. Vezmeme-li to ale do důsledků, tak by Američané potom také neměli právo číst za druhé světové války japonské kódy. Přesto díky tomu vyhráli bitvu u Midway a možná i celou válku. Má jít etika, když jde o přežití, stranou? Jaký by ale pak měla význam? Jedna z nejtěžších otázek ...

[54] Zákon CDA měl zakazovat přenos informací obscénních, oplzlých, neodpovídajících standardům současné společnosti. Případ dostatečně rozebírám v textu.

[55] BURKE, Lynn. Wired News Report. Hackers' New Tack on Kid Porn. [WWW dokument]. <http://www.wired.com/news/politics/0,1283,33869,00.html>. 3:00 a.m. 3.Feb.2000 PST

[56] KADIE, Carl M. <kadie@eff.org> Applying Library Principles to Computers. [WWW dokument] <http://www.eff.org/CAF/cfp94.kadie.original.html>. Stav ze dne 22.2. 2002. Autor článku toto rozhodnutí odsuzuje a odvolává se na kodex ALA, zakazující omezovat přístup ke knihovním materiálům. Podle něj leží rozhodnutí na tom, co cenzurovat, pouze na uživatelích osobního počítače, nikoliv provozovatelích online služby. Ti by neměli cenzurovat nic a nechat rozhodnutí o instalaci nějakého filtrovacího softwaru na uživatelích. Myslím, že se provozovatel v tomto případě rozhodnul špatně nikoliv věcně, ale procedurálně: záležitost měl předložit k diskusi a hlasování všem svým uživatelům. Pokud by většina s omezeným přístupem souhlasila, není o čem mluvit, je to přece jejich služba.

[57] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S. 251. Myslím, že v tomto případě má škola jako provozovatel právo rozhodovat o tom, jaké oblasti internetu nebudou studentům z jejich počítačů přístupné. Bylo by ale dobré věc předložit širší diskusi za účasti studentů. Direktivní rozhodování jsou vždy trochu nespravedlivá.

[58] Evropská praxe asi nebude udržitelná. V každém případě by šíření historických dokumentů, byť jakkoliv zruďných, nemělo být zakazováno. Postmoderní argumentací bychom mohli říct, že pro někoho by mohl být násilí propagujícím dokumentem třeba Starý zákon.

[59] Je obtížné aplikovat na tyto problémy etické principy, protože o možných dopadech úplné svobody projevu se vedou letité diskuse. Nicméně tím, že budeme trestat šíření nesmyslů, se jejich produkce nezastaví. Proto bych se klonil ke zrušení tohoto zákazu a víře, že se ti, kteří je hlásají, naprosto znemožní sami.

[60] Myslím, že při prezentaci násilí v umění či v médiích je třeba rozlišovat a zvažovat míru jeho účelnosti. Pokud je prvek násilí nezbytný pro pochopení světa, problému, situace, je jeho zařazení oprávněné. Je-li zařazen pouze s cílem zvýšit prodejnost, jedná se o porušení celé řady etických zásad (využívání osoby jako prostředku, akarma, teleologická argumentace o negativních společenských dopadech, atd.).

[61] Současná praxe je nekonzistentní a není zřejmé, zda odpovídá vědeckému zhodnocení dopadů jednotlivých látek. Je-li uplatňována restrikce na marihuanu, měly by být zakázány i reklamy na cigarety, jejichž negativní společenské dopady jsou podle všeho závažnější. V současném stavu je hodně pokrytectví. Eticky nejspřávnější by bylo vést o problému rozsáhlejší celospolečenskou diskusi. Ta sice v České republice probíhá, ale působí dojmem jistého „oslyšení“.

[62] Knihovny nejsou pouhým informačním centrem, ale také výchovnou institucí. Jestliže stát určuje vzdělávací politiku školám, je logické, když ji určuje i knihovnám. Veřejnost by ovšem měla být k formulování vzdělávacích cílů přizvána v diskusi. Stejně tak by měla proběhnout i jasná diskuse o tom, jaké oblasti internetu budou ve státních vzdělávacích institucích blokovány. Na základě jasných kritérií potom může být vybrán transparentní postup, jak tuto cenzuru provádět.

[63] Není správné je ani vytvářet, ani zpřístupňovat. Pokud se knihovníci nechtějí z vyhledávacích specialistů stát vyhledávacími roboty, nesmí zapomínat na lidskou stránku celé interakce s uživatelem. Situace je stejná, jako kdybychom sebevrahovi zapůjčili pistoli a pak odmítali podíl na jeho smrti. To samé platí pro tvůrce dokumentů.

[64] TESAŘÍK, Bohumil. Součástí globální ekologické krize je také nadbytek informací. *Čtenář*, Roč. 50, 1998, č. 1, s. 28-29. Myslím opět na stromy. Je ubohý antropocentrismus myslet si, že lidskému zájmu musí jít vše z cesty.

[65] SOUTHWICK, Scott, FALK, J. D. The Net Abuse FAQ. [WWW dokument] <http://www.cybernothing.org/faqs/net-abuse-faq.html>. Poslední aktualizace 23.12.1998. Stav ze dne 11.3.2002.

- [66] ZAJÍČEK, Ladislav <elzet@bajt.cz>. News on 'Net - Denni zpravy z Internetu - BAJT - 21.-22.9.98
- [67] SOUTHWICK, Scott, FALK, J. D. The Net Abuse FAQ. [WWW dokument]
<http://www.cybernothing.org/faqs/net-abuse-faq.html>. Poslední aktualizace 23.12.1998. Stav ze dne 11.3.2002.
- [68] Spamming je obyčejné obtěžování lidí, proto jde o eticky nesprávné jednání.
- [69] Oddělující hranicí je právě ona automatizace procesu. Obdržet tisíc mailů od tisíce nespokojených lidí je něco jiného, než dostat jich tisíc od nespokojence jediného.
- [70] Připadá mi to pouze jako jiná forma spammingu, rovněž obtěžující.
- [71] Reklama by neměla obtěžovat, což se o Létajícím Čestmírovi říct nedá.
- [72] ZAJÍČEK, L. <elzet@bajt.cz> Americké domácnosti odhlasují předplatné papírových periodik. *News-on-net*, 16.-17. 9. 1998.
- [73] Určitě je horší. Je smutné, že ji považujeme za normální.
- [74] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S. 224. Vaporware je reklamní tah založený na matení lidí. Kdyby se tak chovali všichni, nikdo by ničemu nevěřil.
- [75] Hoaxes jsou svým způsobem nebezpečnější, než reklamní spammy. Čerpají z dobroty lidského srdce, které šidí. Výsledkem je šíření deziluze a neochoty věnovat příště trochu času na jinou dobrou věc. Hoaxes jsou nenápadné, ale velké zlo.
- [76] Samozřejmě, že musíme rozlišovat mezi agenturami, které pravdivě informují o svém klientovi a těmi, které “vytváří příznivý mediální obraz” navzdory realitě. PR agentura, která maskuje, že její klient týrá politické vězně (často jsou klienty i vlády v totalitních zemích), zamořil pobřeží Aljašky ropou či kácí deštné pralesy a na místo toho mluví o jeho sponzorských zásluhách a dobrém vztahu ke zvířátkům, se chová stejně jako Goebbels – zahaluje zrnkem pravdy horu lží.
- [77] Chvilé, kdy si uvědomíme vzdálenost mediálního obrazu od reality, jsou otřesením našich představ o světě. Jsou to i chvíle, kdy imperativ “mluvit pravdu” vynikne ve své naprosté prvořadosti.
- [78] Ústní sdělení prof. J. Hřebíčka z Masarykovy univerzity v Brně, které tímto děkuji za souhlas s publikováním této zkušenosti a její přesnou dikci. Z nepravdivých informací povstávají falešné světy a z falešných světů špatná rozhodnutí. Vínou v tomto případě nemají jen zaměstnanci, ale i všichni úředníci, kteří chybné údaje přebírali.
- [79] Je třeba si definovat pravdu. Ve svých skriptech k informační vědě chápu pravdu jako jednotu principu konzistence, otevřenosti a hledání. Názor Haré Kršna je porušením principu otevřenosti – je dogmatickým lpěním na jedné interpretaci reality a odmítáním konfrontace s interpretacemi odlišnými.
- [80] Samozřejmě jde o eticky odsouzeníhodné jednání. V jeho důsledku se zhoršuje schopnost uživatelů dostat se k relevantním dokumentům. Zbytečně se ztrácí čas, práce mnoha lidí připadá vniveč.
- [81] Cyberstalking: The Cases. [WWW dokument]
<http://www.unc.edu/courses/law357c/cyberprojects/spring00/cyberstalking/c.../cases.htm>. Stav ze dne 25.2.2002. Firma nese svůj díl odpovědnosti za Amynu smrt. Kdyby Liamovu žádost odmítla a informovala o ní Amy, možná by k tragické události nedošlo.

[82] Ítem. Případ je vlastně částečně analogický s Amynou tragédií, ukazuje jak by se situace vyvinula, kdyby policejní orgány ve snaze předejít vraždě zasáhly. Případ je ale současně dost složitý: Baker se vůči své známé fakticky ničeho nedopustil. Netoužíme každý aspoň jednou za život provést někomu něco hodně ošklivého? Rozdíl je v tom, že se Baker se svými fantaziemi svěřil někomu jinému. Přestože je to v konfrontaci s dopady netečnosti, která způsobila Amynu smrt obtížné hájit, Baker neměl být souzen. Choval se ovšem ošklivě, o tom není sporu.

[83] Ítem. Zde není o čem mluvit, jednání Dellapenty bylo špatné, zásah policie i rozhodnutí soudu naprosto na místě. Pokud by se tak jako Dellapenta choval každý ...

[84] ZAJÍČEK, Ladislav. Temne stránky elektronické komunikace v laboratorii. News on 'Net - Denní zpravy z Internetu - BAJT - 8.3.2000. Systém se obhájí společenským prospěchem (hygiena), ale znamená zásah do lidského soukromí, kterému je třeba se bránit. Morální odpovědnost leží na tvůrci i na uživateli. Každé omezování lidské svobody je obhajováno účelností a zájmem celku. Dlouhodobě ale v nesvobodných společnostech ztrácejí všichni až na ty, kteří se dostanou k moci.

[85] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Saddle River: Prentice Hall, 1997. S. 198. O odpovědnosti tvůrců programu není sporu. Zásada odpovědnosti tvůrce za své dílo byla mimochodem uzákoněna už za Chamurappiho doby. Poměrně nekompromisně.

[86] BACARD, André. Anonymous Remailer FAQ. [WWW dokument] <http://www.andrebacard.com/remail.html>. Poslední aktualizace 15.2.2002. Stav ze dne 11.3.2002. Myslím, že jde o podobný příklad, jako u posuzování odpovědnosti za Napster. Anonymní remailery vznikly z určitého altruismu, ale jsou zneužívány. Toto zneužívání ale vychází přímo z jejich podstaty. Bylo by zajímavé zjistit, jaký je podíl mezi eticky přijatelnými a eticky nepřijatelnými anonymně distribuovanými maily. Obávám se, že ty nepřijatelné by převažovaly.

[87] CNN. Should online gambling be regulated? [WWW dokument] <http://www.cnn.com/TECH/computing/9803/12/internet.gambling/index.html>. 12.3.1998. Otázka je trochu zkráceně položena, protože online casina budou legální, dokud bude existovat jediný stát, který se k jejich potírání nepřipojí. Nicméně online casina jsou špatná věc.

[88] CNN. Indian tribe gets into Internet gambling: But is it legal? [WWW dokument] <http://www.cnn.com/TECH/9801/21/internet.indian.casino/index.html>. 21.1. 1998. Navzdory všemu soucitu k utrpení indiánů v devatenáctém století, které bylo v mnohém podobné utrpení Židů za druhé světové války, to Coeur d' Alene bere za špatný konec. Jejich jednání nelze schválit.

[89] ANDERSON, Craig A., DILL, Karen E. Video Games and Agressive Thoughts, Feelings, and Behavior in the Laboratory and in Life. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 78, 2000, no 4, p. 772-790., KAVANAGH, Stephen J. Protecting Children in Cyberspace [WWW dokument] <http://www.childpsych.com/>. Stav z 28.3.1999. a EMMER, Jan. Vliv počítačových her na mládež. [Absolventská práce] Praha: Vyšší odborná škola informačních služeb v Praze, 2002. Je třeba uvést, že ne všechny výzkumy, které se agresivitou a náruživým hraním zabývaly, tuto korelaci potvrdily. Přesto se kloním k restriktivní politice, až zákazům. V případě těchto her nejde ani o vzdělání, ani o šíření názorů, ale čistou výchovu k násilí, vedenou prostým zájmem vydělávat na lidských sklonech k agresivitě. Výroba agresivních počítačových her je eticky špatná. To samé platí o produkci násilných akčních filmů, jejichž jediným posláním je přilákat pozornost a vydělat peníze. Zde můžeme snadno aplikovat princip akarmy i Kantovy zásady o zákazu používání člověka jako pouhého prostředku. I dopady šíření této kultury násilí jsou negativní. Je absurdní, že společnosti vadí prodávání

Mein Kampf, který může dnes zajímat jen historiky nebo pár podivínů, a nevádí jí třeba Doom či Mortal Kombat, které jsou nesrovnatelně atraktivnější a proto nebezpečnější.

[90] YOUNG, Kimberly S. University of Pittsburgh at Bradford. Internet addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *CyberPsychology and Behavior*, Vol. 1, 1998. No. 3., pages 237-244. [WWW dokument] <http://www.netaddiction.com/articles/newdisorder.htm>. Chat i MUDs mohou sloužit pro udržení a rozvoj vztahů z reálného světa, pokud je u nich vazba na reálný svět jasně zakotvena (např. chat pro obyvatele určitého regionu či určitou skupinu známých). Anonymní chaty a MUDs tuto vazbu zakotvenou nemají. Negativní dopady, které vyvolávají, tak převažují nad pozitivními. Provozování těchto služeb je proto elegantním příspěvkem pro růst počtu případů závislosti na internetu a pro pokles zájmu o realitu. Argumenty zdůrazňující svobodnou volbu jsou při uvážení zralosti třináctiletých uživatelů chatu srovnatelné s výmluvami dealerů drog.

[91] TURKLE, Sherry. Who Am We? In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 129-141. Rozbor Douga by vyžadoval delší analýzu, kterou nahradím pár otázkami. Jak by vypadal svět, kdyby se skládal se samých Dougů? Byly by "dougizací" lidstva vyřešeny problémy, které jej sužují? Není Doug tak trochu parazit? Neztrácí Doug ve svých čtyřech identitách sám sebe a svoji autenticitu?

[92] TURKLE, Sherry. Virtuality and Its Discontents. Searching for Community in Cyberspace. *The American Prospect*. Vol. 7 (1996), Iss. 24, Dec. 1. [WWW dokument] <http://www.prospect.org/print-friendly/print/V7/24/turkle-s.html>. Stav ze dne 15.3.2002. Násilník se samozřejmě choval špatně, protože vědomě způsobil reálné postavě za avatarem psychickou újmu. Proto je jeho jednání nesrovnatelné s jednáním hráčů interaktivních počítačových her, kde zabíjí jeden druhého. Na druhé straně i Legba, která se stala terčem útoku, je poněkud mimo (viz Dougův případ). Nelze vyloučit, že tento útok byl dost nešťastně volenou snahou jí na to upozornit.

[93] ZAJÍČEK, Ladislav. To tady jeste nebylo - hackersti vyderaci manipuluji vojenskym satelitem

News on 'Net - Denni zpravy z Internetu - BAJT - 1.3.99 <news-on-net@bajt.cz>. Podle <http://www.news.com/News/Item/Textonly/0,25,33023,00.html?pfv>

[94] ADLER, Peter. Když to nejde po dobrém. Týden, Roč. 1, 1998, č. 53, s. 22. Ať je již zastřešující ideologií cokoliv dobrého a pozitivního, je třeba tyto případy soudit podle přísné deontologické etiky.

[95] STÖCKL, Pavel. CIA se obává elektronického úderu. *Mladá fronta Dnes*, 26.6.1998, s. 1. V politice se většinou rozhoduje podle teleologicky orientované etiky. V případě státního zásahu proti terorismu je ale možné se hájit i deontologicky: nemáme snad povinnost zabránit druhému v násilnému útoku na nevinnou oběť?

[96] ODEHNAL, Petr, ZAHRADNÍČEK, Petr. Praktická sebeobrana proti virům. Praha: Grada Publishing, 1996. s. 96. Přeloženo ze slovenštiny, původní formulace "za chleboдаря AV lidí" upravena kvůli větší srozumitelnosti.

[97] K odpovědnosti nevědomých spolupodílníků: pokud udělali všechno pro zajištění svého systému proti zneužití tohoto druhu, tak žádnou odpovědnost nenesou.

[98] JOHNSON, Deborah G. Is the Global Information Infrastructure a Democratic Technology? In Baird, R. M.,

Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 304-318.

[99] Můj názor je, že informační technologie nejsou hodnotově neutrální, ale mísí se v nich dobré i zlé. Tak jako v lidech, dobré i zlé může vyniknout nebo být potlačeno za určitých podmínek. Tyto podmínky je třeba pochopit a pokusit se je nastavit tak, aby dobré vyniklo a zlé zůstalo v potlačení.

[100] Tyto změny by bez IT nebyly možné. Přesto je veliký rozdíl, bude-li budoucnost mít podobu diktátu několika globálních monopolů či napjaté dělby moci mezi občanská sdružení,

korporace a vlády. Svoboda a demokracie je možná jen tehdy, pokud žádný z aktérů zcela nevyhraje.

[101] Zavádění IT nesmí zůstat jedinou formou pomoci Africe. V některých případech se zdá, jakoby světové společenství raději financovalo přípojky k internetu, než šíření gramotnosti. To je zjevně kontraproduktivní, respektive výhodné pouze z hlediska informačních firem, které si v chudých zemích pak mohou zakládat své filiálky. Nechci tím říct, že internet nemůže obyvatelům rozvojových zemí vůbec pomoci. Jde spíše o rozumné zvážení preferencí a zaměření rozvojové pomoci.

[102] Neslučitelnost internetu s jinými kulturami než je ta, která jej vytvořila, vede k jisté mcdonaldizaci světa na jedné straně a nárůstu fundamentalismu na straně druhé. Internet, založený na volném šíření informací, nelze plně naroubovat například na islámskou kulturu, ve které je individuální svoboda podřízena nábožensko kulturnímu rámci.

[103] JOHNSTON, Elizabeth. <edjohnst@acs.ucalgary.ca> The Community in Cyberspace. [WWW dokument]

<http://www.acs.ucalgary.ca/~dabrent/380/webproj/commun.html>. Stav ze dne 11.3.2002. Důležité je, zda aplikace jako MUD, MOO, atd. mají vazbu na reálný svět. Pokud ano, je jejich dopad na společenské vztahy pozitivní. Anonymní MUDs naopak vedou ke vzniku závislosti na internetu.

[104] ČINČERA, Jan. Internet a trvale udržitelný život. Environmentální a společenské dopady rozšiřování globálních počítačových sítí. [Disertace] Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze, 2001. 168 s.

[105] Item.

[106] Jsou obojím. Každá informační technologie je v této oblasti ambivalentní: současně řád udržuje i narušuje. ČINČERA, Jan. Informace, komunikace a společnost. Kapitoly z informační vědy. Praha: Vyšší odborná škola informačních služeb v Praze, 2002. 1. pracovní vydání. 39 s.

[107] ČINČERA, Jan. Internet a trvale udržitelný život. Environmentální a společenské dopady rozšiřování globálních počítačových sítí. [Disertace] Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze, 2001. 168 s

[108] SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. S.235-242.

[109] ČINČERA, Jan. Internet a trvale udržitelný život. Environmentální a společenské dopady rozšiřování globálních počítačových sítí. [Disertace] Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze, 2001. 168 s

[110] Vývoj by měl být podroben veřejné diskusi stejně, jako třeba rozhodnutí o výstavbě drůbežárny nebo přijetí ekologické politiky. Veřejnost sice problému nemůže zcela porozumět, ale zato bude nucena snášet důsledky, které vývoj přinese. Hlubší porozumění problému je u vědců vyvažováno jejich nedostatkem odpovědnosti a neschopností pozastavit vývoj na potenciálně komerčně výnosných aktivitách. Jsem ale pesimista, vývoj asi nepůjde zastavit ani tam, kde se podaří dosáhnout konsenzuálního odporu. Viz klonování člověka - všude zakázáno, přesto se na něm pracuje ...

Literatura

A history of hacking. *St. Petersburg Times Online*. [WWW dokument]

<http://www.sptimes.com/Hackers/history.hacking.html>. Stav ze dne 11.3.2002.

ADLER, Peter. Když to nejde po dobrém. *Týden*, Roč. 1, 1998, č. 53, s. 22.

ANDERSON, Craig A., DILL, Karen E. Video Games and Agressive Thoughts, Feelings, and Behavior in the Laboratory and in Life. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 78, 2000, no 4, p. 772-790.

ANZENBACHER, Arno. Úvod do etiky. Praha: Zvon, 1994. 292 s.

BACARD, André. Anonymous Remailer FAQ. [WWW dokument]

<http://www.andrebacard.com/remail.html> . Poslední aktualizace 15.2.2002. Stav ze dne 11.3.2002.

BURKA, Lauren P. <lpb@apocalypse.org > The MUDdex FAQ. [WWW dokument]

<http://www.apocalypse.org/pub/u/lpb/mudfaq.html> Vznik dokumentu: 1995. Stav ze dne 15.3.2002.

BURKA, Lauren P. <lpb@apocalypse.org> The MUDex. [WWW dokument]

<http://www.apocalypse.org/pub/u/lpb/muddex/> Vznik dokumentu: 1993. Stav ze dne 15.3.2002.

BURKE, Lynn. Wired News Report. Hackers' New Tack on Kid Porn. [WWW dokument].

<http://www.wired.com/news/politics/0,1283,33869,00.html>. 3:00 a.m. 3.Feb.2000 PST

BURRELL, Bruce B. <virus.busters@unich.edu> The Join the Crew “Virus” Is A Hoax.

[WWW dokument] <http://www.itd.unich.edu/virusbusters/hoaxes/crew.html> . Poslední aktualizace 10.6.1997. Stav ze dne 22.2.2002.

CAPURRO, Raffael. Ethical Challenges of the Information Society in the 21st Century. [WWW dokument] <http://v.hbi-stuttgart.de/~capurro/EEI21.htm>. Poslední aktualizace 17.2. 2001. Stav ze dne 1.10.2001.

CAPURRO, Raffael. Ethics and Information in the Digital Age. [WWW dokument]

<http://www.capurro.de/lida.htm>. Poslední aktualizace 8.4. 2001. Stav ze dne 1.10.2001.

CAPURRO, Raffael. Moral Issues in Information Science. [WWW dokument]

<http://www.capurro.de/moral.htm>. Poslední aktualizace 12.5. 2001. Stav ze dne 1.10.2001.

CNN. Indian tribe gets into Internet gambling: But is it legal? [WWW dokument]

<http://www.cnn.com/TECH/9801/21/internet.indian.casino/index.html> .21.1. 1998.

CNN. Should online gambling be regulated? [WWW dokument]

<http://www.cnn.com/TECH/computing/9803/12/internet.gambling/index.html> .12.3.1998.

Cyberstalking: The Cases. [WWW dokument]
<http://www.unc.edu/courses/law357c/cyberprojects/spring00/cyberstalking/c.../cases.htm>.
Stav ze dne 25.2.2002.

ČINČERA, Jan. Informace, komunikace a společnost. Kapitoly z informační vědy. Praha: Vyšší odborná škola informačních služeb v Praze, 2002. 1. pracovní vydání. 39 s.

ČINČERA, Jan. Internet a trvale udržitelný život. Environmentální a společenské dopady rozšiřování globálních počítačových sítí. [Disertace] Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze, 2001. 168 s

DAWKINS, Richard. Sobecký gen. Praha: Mladá fronta, 1998. 319 s.

EMERY, David. Anatomy of Hoaxes. [WWW dokument]
<http://www.urbanlegends.miningco.com/library/weekly/aa111297.htm> . Stav ze dne 22.2.2002.

EMERY, David. Kindey Thieves. [WWW dokument]
<http://www.urbanlegends.miningco.com/library/blkidney.htm> . Vznik dokumentu 20.11.1997.
Stav ze dne 22.2.2002.

EMERY, David. More AIDS / HIV Sneak Attacks. [WWW dokument]
<http://www.urbanlegends.miningco.com/library/weekly/aa100798.htm> . Vznik dokumentu 10.7.1998. Stav ze dne 22.2.2002.

EMERY, David. Snakes in the Ball Pit. [WWW dokument]
<http://www.urbanlegends.miningco.com/library/blsnakes.htm> . Stav ze dne 22.2.2002.

EMMER, Jan. Vliv počítačových her na mládež. [Absolventská práce] Praha: Vyšší odborná škola informačních služeb v Praze, 2002.

EVARD, Rémy. Collaborative Networked Communication: MUDs as Systems Tools. [WWW dokument]
<http://www.css.neu.edu/home/remy/documents/cncnast.html> Vznik dokumentu: 1.-8.11.1993.
Stav ze dne 15.3.2002.

FAGIN, Barry. Liberty and Community Online. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 332-354.

GLEASON, David H. Subsumption Ethics. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 44-55.

HALLECK, John. In order to justify ... [WWW dokument] <http://www.nd.edu/~rbarger/alt-demons.cse> . Vznik dokumentu 1996. Stav ze dne 22.2.2002.

HEIDEGGER, Martin. O humanismu. Praha: Ježek, 2000. 55 s.

HERESIARCH. <exile@pogo.gnu.ai.mit.edu> faq. [WWW dokument]
<http://www.apocalypse.org/pub/u/lpb/muddex/ashne-faq.txt> Vznik dokumentu: 16.6.1991.
Stav ze dne 15.3.2002.

CHAINLETTER Hoaxes. [WWW dokument] <http://www.haoxkill.com/chainletters.html>. Stav ze dne 22.2.2002.

INTRONA, Lucas D. Privacy and the Computer: Why We Need Privacy in the Information Society. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 188-199.

JANOŠ, Karel. *Informační etika*. Praha: Univerzita Karlova, 1993. 134 s.

JOHNSON, Deborah G. Is the Global Information Infrastructure a Democratic Technology? In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 304-318.

JOHNSON, Deborah G. Should Computer Programs Be Owned? In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 22-235.

JOHNSON, Doug. <dougj@doug-johnson.com> Teaching Students Right from Wrong in the Digital Age. [WWW dokument] <http://www.doug-johnson.com/handouts/ethics1p.pdf>. Vznik dokumentu 1999. Stav ze dne 22.2.2002.

JOHNSTON, Elizabeth. <edjohnst@acs.ucalgary.ca> The Community in Cyberspace. [WWW dokument] <http://www.acs.ucalgary.ca/~dabrent/380/webproj/commun.html>. Stav ze dne 11.3.2002.

JOHNSON, Paul. *Intelektuálové*. Praha: Návrat domů, 1995. 381 s.

JOY, Bill. Why the future doesn't need us. *Wired Magazine*. <http://www.wired.com/wired/archive/8.04/joy.html>. 27.3.2000.

KADIE, Carl M. <kadie@eff.org> Applying Library Principles to Computers. [WWW dokument] <http://www.eff.org/CAF/cfp94.kadie.original.html>. Stav ze dne 22.2. 2002.

KATZ, James E., ASPDEN, Philip. A Nation of Strangers? In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 288-294.

KAVANAGH, Stephen J. Protecting Children in Cyberspace [WWW dokument] <http://www.childpsych.com/>. Stav z 28.3.1999.

LADD, John. Ethics and the Computer World: A New Challenge For Philosophers. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 41-43.

LELAND, Bruce H. Plagiarism and the Web. [WWW dokument]
<http://www.wiu.edu/users/mfbhl/wiu/plagiarism.htm> . Poslední aktualizace 29.1.2002. Stav ze dne 11.3.2002.

LORENZ, Konrad. Osm smrtelnych hrich. Praha, 1990.

MACAVINTA, Courtney. Net gambling called Pandora's box. [WWW dokument]
<http://news.com.com/2100-1023-201878.html>. 28.1. 1997.

MEEKS, Brock N. Better Democracy through Technology. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 288-294.

MOOR, James H. Towards a Theory of Privacy in the Information Age. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 200-212.

MOOR, James H. What Is Computer Ethics. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. Cyberethics: social and moral issues in the computer age. New York: Prometheus Books, 2000. S. 23-33.

NAVRATIL, Jir. Ve svete taoismu. Praha: Avatar, 1992.

News on 'Net - Denn zpravy z Internetu - BAJT - 1.3.99 <news-on-net@bajt.cz>. Podle <http://www.news.com/News/Item/Textonly/0,25,33023,00.html?pfv>

ODEHNAL, Petr, ZAHRADNICEK, Petr. Praktick sebeobrana proti virm. Praha: Grada Publishing, 1996. s. 96.

POST, David G. The First Internet War. [WWW dokument]
http://www.cli.org/DPost/X0003_ARTICLE4.html . Vznik dokumentu 1996. Stav ze dne 11.3.2002.

ROGERSON, Simon, BYNUM, Terrell Ward. Information Ethics: The Second Generation. [WWW dokument]
http://www.ccsr.dmu.ac.uk/resources/general/discipline/ie_sec_gen.htm. Vznik dokumentu 1996. Stav ze dne 10.10.2000.

SENJUK, Václav. (AliaWeb) Zpráva . 12193, 1.9.2000 13:13:25
http://mediazurnal.zpravodaj.cz/dpg_m12193.htm

SHAPIRO, Andrew L. The Net That Bind. Using cyberspace to create real communities. *Feature Story*. 21.6. 1999. [WWW dokument]
<http://past.thenation.com/issue/990621/0621shapiro.shtml> Stav ze dne 11.3.2002.

SHEA, Virginia. The Core Rules of Netiquette [WWW dokument]
<http://www.albion.com/netiquette/corerules.html>. Vznik dokumentu 1999.

SMITH, Jennifer <jds@math.okstate.edu>, Hedbor, Per <cardec@lysator.liu.se> . Basic Information about MUDs and MUDDing. [WWW dokument]
<http://www.lysator.liu.se/mud/faq/faq1.html> . Stav ze dne 15.3.2002.

SOUTHWICK, Scott, FALK, J. D. The Net Abuse FAQ. [WWW dokument]
<http://www.cybernothing.org/faqs/net-abuse-faq.html>. Poslední aktualizace 23.12.1998. Stav ze dne 11.3.2002.

SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. 285 s.

STÖCKL, Pavel. CIA se obává elektronického úderu. *Mladá fronta Dnes*, 26.6.1998, s. 1.

ST. EDWARDS UNIVERSITY. SEU Hate Speech Code. [WWW dokument]
<http://www.stedwards.edu/hum/drummond/hc3.html> . Stav ze dne 11.3.2002.

TESAŘÍK, Bohumil. Součástí globální ekologické krize je také nadbytek informací. *Čtenář*, Roč. 50, 1998, č. 1, s. 28-29.

TURKLE, Sherry. Virtuality and Its Discontents. Searching for Community in Cyberspace. *The American Prospect*. Vol. 7 (1996), Iss. 24, Dec. 1. [WWW dokument]
<http://www.prospect.org/print-friendly/print/V7/24/turkle-s.html>. Stav ze dne 15.3.2002.

TURKLE, Sherry. Who Am We? In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 129-141.

WINNER, Langdon. Cyberliberarians Myths and the Prospects for Community. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 319-331.

ZAJÍČEK, L. <elzet@bajt.cz> Americké domácnosti odhlasují předplatné papírových periodik. *News-on-net*, 16.-17. 9. 1998.

ZAJÍČEK, Ladislav <elzet@bajt.cz>. News on 'Net - Denni zpravy z Internetu - BAJT - 21.-22.9.98

ZAJÍČEK, Ladislav. Chcete na Inetu vespionovat informace o komkoli? No problem *News on 'Net - Denni zpravy z Internetu - BAJT - 20.2.2000*. <http://www.pvtnet.cz/news/>.

ZAJÍČEK, Ladislav. Temné stránky elektronické komunikace v laboratorii. News on 'Net - Denni zpravy z Internetu - BAJT - 8.3.2000.

ZAJÍČEK, Ladislav. To tady jste nebylo - hackerští vyderáci manipulují vojenským satelitem

ZLATUŠKA, Jiří, Fakulta informatiky, Masarykova universita, Brno. Informace a etické standardy užití počítačů. [WWW dokument] <http://www.fi.muni.cz/%7Ezlatuska/papers/rufis-c-zlatuska.html>

Příloha – etické kodexy v informační oblasti

1. Desatero počítačové etiky, Institut pro počítačovou etiku (Computer Ethics Institute) Brookings Institution ve Washingtonu:

- 1.Nepoužiješ počítače, abys uškodil jinému člověku.
- 2.Nebudeš rušit jiné při práci s počítačem.
- 3.Nebudeš slídit v cizích počítačových souborech.
- 4.Nepoužiješ počítače, abys kradl.
- 5.Nepoužiješ počítače pro falešné svědectví.
- 6.Nezkopíruješ ani nepoužiješ programové vybavení v něčím vlastnictví, aniž bys za ně poskytl úhradu.
- 7.Nepoužiješ cizí počítačové prostředky bez zmocnění nebo řádné kompenzace.
- 8.Nepřivlastníš si výsledek cizí duševní činnosti.
- 9.Budeš mít na paměti společenské důsledky programu, který píšeš, nebo systému, který navrhuješ.
- 10.Budeš používat počítače pouze tak, aby bylo zajištěno uznání a respekt tvých bližních.

Zdroj: Zlatuška, Jiří, Fakulta informatiky, Masarykova universita, Brno. Informace a etické standardy užití počítačů. [WWW dokument] <http://www.fi.muni.cz/%7Ezlatuska/papers/rufis-c-zlatuska.html>

2. American Library Association Codex

1. Knihovníci musí poskytovat nejvyšší úroveň služeb prostřednictvím adekvátních a vhodně organizovaných sbírek, spravedlivé a jasné politice služeb a oběhu dokumentů, odbornou, přesnou, nezaujatou a zdvořilou odpovědí na všechny žádosti o pomoc.
2. Knihovníci musí odolávat všem snahám skupin či jednotlivců o cenzurování knihovnických materiálů.
- 3.Knihovníci musí chránit práva každého uživatele na soukromí, pokud jde o vyhledané či získané informace a konzultované, zapůjčené či požadované materiály.
4. Knihovníci se musí ve svém jednání a vztazích držet zásad slušného a nediskriminujícího chování.
5. Knihovníci musí jasně rozlišovat ve svém jednání a stanoviscích mezi svou osobní filozofií a postoji a těmi, které zastává instituce či profesní sdružení.
6. Knihovníci musí zabránit situacím, ve kterých by jim jejich osobní zájmy mohly přinést finanční výhody na náklady uživatelů, kolegů či zaměstnávající organizace.

Zdroj: JANOŠ, Karel. Informační etika. Praha: Česká informační společnost, 1993. s. 128. Překlad Jan Činčera.

3. Zásady síťové etiky (netiquette) podle Virginie Shea

1. Nezapomínej na člověka.
2. Drž se při online jednání stejných zásad, jako v reálném životě.
3. Nezapomínej, že jsi v cyberspace.
4. Ber ohled na čas a přenosová pásma ostatních.
5. Udělej o sobě na síti hezký obrázek.
6. Děľ se o získané znalosti s ostatními.
7. Pomáhej udržovat hádky na síti (flame wars) pod kontrolou.
8. Ber ohled na soukromí ostatních.
9. Nezneužívej svou moc.
10. Odpouštěj druhým jejich chyby.

*Zdroj: SHEA, Virginia. The Core Rules of Netiquette [WWW dokument]
<http://www.albion.com/netiquette/corerules.html>. Vznik dokumentu 1999.*

4. ACM – Association for Computing Machinery etický kodex – obecná pravidla

1. Prospívat společnosti a lidskému dobru.
2. Neublížit jiným.
3. Být poctivý a spolehlivý.
4. Být spravedlivý a nediskriminující.
5. Ctít vlastnická práva včetně copyrightu a patentů.
6. Náležitě oceňovat duševní vlastnictví.
7. Respektovat soukromí druhých.
8. Ctít důvěrnost.

Zdroj: SPINELLO, Richard A. Case Studies in Information and Computer Ethics. Upper Saddle River: Prentice Hall, 1997. 285 s.

5. Etický kodex novináře

Deklarace ministrů států zúčastněných na 4. Evropské konferenci o politice hromadných sdělovacích prostředků konané v Praze v prosinci 1994 uznala v bodě 11 c, že "novináři mají právo přijímat své vlastní samoregulační normy např. ve formě etického kodexu." V rezoluci č. 2 této konference se říká, že kodexy chování mají být "dobrovolně přijaty a dobrovolně uplatňovány" a že "výkon novinářského povolání je založen zejména na základním právu na svobodu projevu, zaručenou článkem č. 10 Evropské konvence o lidských právech." Kodexy chování novinářů, které byly přijaty v řadě evropských demokratických zemí se snaží různým způsobem sladit práva a svobody novinářů s právy a svobodami občanů tak, aby se nedostávaly do konfliktu a stanovit odpovědnost novinářů za jejich činnost.

Syndikát novinářů České republiky na základě studia mezinárodních i národních dokumentů vypracoval "Etický kodex novináře", který je závazný pro jeho členy a k jehož dobrovolnému dodržování vyzval všechny české a moravské novináře bez ohledu na jejich členství v syndikátu.

1. Právo občanů na včasné, pravdivé a nezkreslené informace

Občané demokratického státu bez rozdílu svého společenského postavení mají nezadatelné právo na informace, jak jim je zajišťuje čl. 17 Listiny práv a svobod, jež je součástí Ústavy České republiky. Novináři toto občanské právo realizují svou činností. Nezbytně proto přejímají plnou odpovědnost za to, že informace, které předávají veřejnosti, jsou včasné, úplné, pravdivé a nezkreslené. Občan má právo na objektivní obraz skutečnosti.

Novinář je proto povinen:

- a) zveřejňovat jen informace, jejichž původ je znám, nebo v opačném případě je doprovodit nezbytnými výhradami,
- b) respektovat pravdu bez ohledu na důsledky, které to pro něj může mít, vyhledávat informace, které slouží všeobecnému zájmu i přes překážky,
- c) dbát na rozlišování faktů od osobních názorů,
- d) hájit svobodu tisku i svobodu jiných médií,
- e) neodchylovat se věcně od pravdy ani v komentáři z důvodu zaujatosti,
- f) nepřipustit, aby domněnka byla vydávána za ověřený fakt a zprávy byly deformovány zamlčením důležitých dat,
- g) odmítat jakýkoli nátlak na zveřejnění nepravdivé, nebo jen částečně pravdivé informace,
- h) odmítat jakékoli zásahy státních orgánů, jež by mohly ovlivnit pravdivost sdělení,
- ch) přijímat pouze úkoly srovnatelné s jeho profesionální důstojností,
- i) nepoužívat nepoctivé prostředky k získání informace, fotografie nebo dokumentu nebo využívat k tomu dobré víry kohokoliv. Nepoctivost prostředků je při tom třeba posuzovat v souvislosti s veřejným zájmem na publikování příslušné informace.

2. Požadavky na vysokou profesionalitu v žurnalistice

Povahou novinářské profese je odpovědnost k veřejnosti. Proto je základním předpokladem pro tuto činnost vysoká profesionalita.

Z tohoto hlediska je novinář povinen:

- a) nést osobní odpovědnost za všechny své uveřejněné materiály,
- b) vyloučit všechny činnosti, které by jej mohly kompromitovat nebo vést ke konfliktu zájmů,
- c) nepřijímat žádné hodnotné dary nebo výhody, které by měly souvislost s jeho novinářskou činností, zvláště pak z důvodů zveřejnění nebo zatajení nějaké informace,

- d) nezneužívat povolání novináře k činnosti reklamního pracovníka a nepřijímat žádnou odměnu přímou nebo nepřímou od zájemců o reklamu, odmítnout podílet se na publikování skryté reklamy,
- e) nepodepisovat svým jménem obchodní ani finanční reklamy,
- f) nepřijímat peníze ve veřejné službě nebo v soukromém podniku tam, kde jeho postavení novináře a jeho vliv by mohly být zneužity.
- g) nezneužívat výsad, plynoucích z povolání novináře, k prezentování svých osobních postojů,
- h) nezneužívat možných výhod, plynoucích z členství v Syndikátu novinářů, k uspokojování soukromých potřeb

3. Důvěryhodnost, slušnost a serióznost zvyšují autoritu medií

Z tohoto hlediska je novinář povinen řídit se těmito požadavky:

- a) nic neomlouvá nepřesnost nebo neproověření informace,
- b) každá uveřejněná informace, která se ukáže jako nepřesná, musí být neprodleně opravena,
- c) jestliže si zdroj informací přeje zůstat utajen, novinář je povinen zachovávat profesionální tajemství i kdyby mu z toho měly vzniknout potíže,
- d) respektovat soukromí osob, zejména dětí a osob, které nejsou schopny pochopit následky svých výpovědí ,
- e) dodržovat přísně zásadu presumpce nevinny a neidentifikovat příbuzné obětí nebo delikventů bez jejich jasného svolení,
- e) považovat pomluvu, neprokázané obvinění, překroucení dokumentů, faktů a lži za nejzávažnější profesionální chyby,
- f) kromě nesporných důvodů veřejného zájmu nesmí novinář svou činností dostat dotčené osoby do nesnází nebo osobní tísně,
- g) novinář nesmí využívat ve svůj prospěch informace získané při výkonu svého povolání dříve, než budou tyto informace zveřejněny,
- h) nesmí vytvářet ani ztvárňovat námět, který by podněcoval diskriminaci rasy, barvy pleti, náboženství, pohlaví nebo sexuální orientace,
- ch) při reprodukci jakéhokoli textu musí být uveden jeho autor formou adekvátní k rozsahu přetištěného materiálu,
- i) plagiát se zásadně zakazuje.

Etický kodex novináře přijala jako otevřený dokument valná hromada Syndikátu novinářů ČR dne 18. 6. 1998 a na návrh Komise pro etiku při Syndikátu novinářů jej aktualizovala správní rada dne 25. 11. 1999.

*Zdroj: Senjuk, Václav. (AliaWeb) Zpráva č. 12193, 1.9.2000 13:13:25
http://mediazurnal.zpravodaj.cz/dpg_m12193.htm*